

ETLA

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS

THE RESEARCH INSTITUTE OF THE FINNISH ECONOMY
Lönnrotinkatu 4 B 00120 Helsinki Finland Tel. 358-9-609 900
Telefax 358-9-601 753 World Wide Web: <http://www.etla.fi/>

Keskusteluaiheita - Discussion papers

No. 593

Pekka Visuri*

BALTIAN MAIDEN

TURVALLISUUSPOLIITTINEN ASEMA

* VTT, Vieraileva tutkija Ulkopoliittisessa Instituutissa ja Maanpuolustuskorkeakoulun dosentti. Tutkimusraportti liittyy ETLAn Itä-Euroopan tutkimusohjelmaan, jossa on laajasti selvitetty mm. Baltian maiden taloudellista kehitystä. Tutkimusraportissa esitetyt näkemykset ovat tekijän vastuulla.

VISURI, Pekka, BALTIAN MAIDEN TURVALLISUUSPOLIITTINEN ASEMA. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1997. 42 s. (Keskusteluaiheita, Discussion Papers, ISSN 0781-6847; No. 593).

TIIVISTELMÄ: Raportissa analysoidaan ensin Baltian maiden - Viron, Latvian ja Liettuan - turvallisuuspoliittiseen asemaan vaikuttavia tekijöitä. Keskeisiä ovat Euroopan ja Itämeren tilanteen kehitys sekä suhteet Venäjään. Näihin liittyy myös historiallis-geopoliittisia myyttejä, jotka alistetaan kriittiseen tarkasteluun. Baltian maiden sisäiseen kehitykseen vaikuttaa yhä neuvostoajalta jäänyt haitallinen perintö. Vahvistaakseen yhteiskuntansa ja taloutensa pohjaa sekä lisätäkseen turvallisuuttaan Venäjän uhkaa vastaan Baltian maat ovat hakeutuneet läntiseen integraatioon, mutta siinä on kohdattu monia vaikeuksia.

Baltian maiden turvallisuudelle ajankohtaisesti merkittävä on kysymys Euroopan unionin ja Naton laajentumisesta. EU-jäsenyyden kriteerit ovat verraten vaikeita täyttää, ja unionin laajennus on hidas prosessi. Naton laajennushanke jättäneekin ainakin ensi vaiheessa Baltian maat ulkopuolelle. Turvallisuuspoliittisesti käyttökelpoisia keinoja ovat osallistuminen Itämeren alueen yhteistoimintaan, sisäpoliittisen ja taloudellisen tilanteen vakauttaminen, oman puolustuksen rakentaminen, Baltian maiden keskinäisen yhteistoiminnan kehittäminen sekä taloudellisten ja poliittisten Venäjän-suhteiden parantaminen. Pohjoismaat, etenkin Ruotsi ja Suomi, voivat tukea Baltian maiden turvallisuutta epäsuorasti vakauspolitiikan keinoin, mutta sotilaallisiin turvallisuustakuihin ei ole varaa.

AVAINSANAT: Baltian maat, turvallisuuspolitiikka, Itämeren alue.

VISURI, Pekka, THE SECURITY SITUATION OF THE BALTIC STATES. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1997. 42 p. (Keskusteluaiheita, Discussion Papers, ISSN 0781-6847; No. 593).

ABSTRACT: The study analyses relevant factors for the security of Baltic States (Estonia, Latvia and Lithuania). The focus is laid on the European and Baltic Sea regional development as well as on the Baltic - Russian relations. They are combined with many historical-geopolitical myths, which are revealed by a critical analysis. The internal situation of the Baltic States is still influenced by the legacy of the Soviet era 1940 - 1991. The Baltic States have tried to consolidate their economic and social base and enhance their security with respect to Russia by means of Western integration. This has turned out to be, however, a complicated and slow process.

The question of enlargement of EU and NATO is most topical for the security situation of the Baltic States. The criteria of the EU membership are difficult to fulfil, and the enlargement is going slow so far. NATO seems to be leaving the Baltic States outside the first round of enlargement. The available means of the security policy are participation in the cooperation in the Baltic Sea region, stabilization of the internal and economic situation, building an effective national defence, development of the intra-Baltic cooperation and improvement of the political and economic relations with Russia. The Nordic countries, especially Sweden and Finland, can give the Baltic States indirect assistance by means of a stabilization policy but they cannot afford any military security guarantees.

KEY WORDS: Baltic States, security policy, Baltic Sea region.

YHTEENVETO

Tutkitut kysymykset

Baltian maat saivat itsenäisyytensä palautetuksi vuonna 1991, mutta Baltian turvallisuuspoliittinen asema on yhä alttiina spekulatioille. Jatkuvaan epävarmuuteen on useita syitä, jotka kietoutuvat lähinnä Venäjän kehityksen vaikeaan ennustettavuuteen ja neuvostoajan Baltian maihin jättämään haitalliseen perintöön. Myös historiallisia ja geopoliittisia myyttejä käytetään hyväksi poliittisessa kiistelystä, joten ne on tarpeellista sisällyttää tilanneanalyysiin.

Kysymys Euroopan unionin ja Naton laajentamisesta itään on ajankohtainen ja Baltian turvallisuuspoliittisen aseman kehityksen kannalta keskeinen. Venäjän vastatoimet saattavat vaikuttaa merkittävästi Baltian turvallisuustilanteeseen. Baltian maiden asukkailla on kuitenkin varsin vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa yleiseen tilannekehitykseen Euroopassa tai edes Itämeren piirissä, joten kysymys on paljolti oikean reagoitavan valinnasta. Myös Baltian maiden kovasti toivomat jäsenyydet Euroopan unionissa ja Natossa näyttävät olevan suurten vaikeuksien takana.

Baltian maiden aseman helpottamiseksi on tehty monia ehdotuksia sekä myös aloitettu poliittisen ja taloudellisen yhteistyön parantamiseen tähtäviä toimia. Tässä raportissa tarkastellaan niistä saatuja kokemuksia ja arvioidaan Itämeren piirissä harjoitettavan funktionaalisen yhteistyön vaikutuksia turvallisuustilanteeseen. Itämeren alueen turvallisuuteen vaikuttavien yleisten tekijöiden analyysin jälkeen tarkastellaan Baltian maiden sisäistä kehitystä ja kehitysnäkymiä. Tällä pyritään erityisesti sellaisten turvallisuuspoliittisten toimintamahdollisuuksien kartoittamiseen, jotka olisivat kaikkien osapuolten hyväksyttävissä ja jotka voisivat parantaa alueen poliittista vakautta ja samalla Baltian turvallisuutta.

Päätelmiä

1. Historiallisten kokemusten ja Baltian geopoliittisen tilanteen analyysi auttaa ymmärtämään, miksi Baltian maiden kansat seuraavat suurella epäluulolla Venäjän kehitystä. Toisaalta myös Venäjällä esiintyy yleisesti mielipiteitä, että Baltian maat muodostaisivat suoran uhan federaation turvallisuudelle. Käsitysten takana piilee suurelta osin vanhoja turvallisuusmyyttejä, jotka eivät kestä kriittistä tarkastelua.

2. Baltian maiden turvallisuudelle on Itämeren kokonaistilanteen kehitys ratkaisevan tärkeä. Kylmän sodan aikana Itämeri muodosti Neuvostoliitolle sivusta-alueen ja Keski-Euroopassa olleiden joukkojen huoltoreitin. Strateginen painopiste oli tuolloin Pohjois-Saksassa ja Tanskan salmissa. Nyt poliittinen tilanne on Keski-Euroopassa täysin muuttunut, mutta Itämeren alueella pidetään yhä verraten vahvoja asevoimia, joskaan ne eivät ole kovin suuressa taisteluvälmiudessa.

3. Venäjä on yhä potentiaalinen turvallisuusuhka Baltian maille, vaikkakin uhan suuruudesta vallitsee vaihtelevia käsityksiä ja se riippuu ratkaisevasti poliittisen yleistilanteen kehityksestä. Venäjän kehitystä on mahdotonta ennustaa edes likimääräisesti, mutta sen vaih-

toehtoja voidaan hahmottaa skenaarioiden avulla. Venäjän federaatioon kuuluva Kaliningradin alue on eristyksissä pitkien meriyhteyksien takana ja Liettuan valtioalueen kautta kulkevien maa- ja ilmareittien varassa. Sotilastukikohtana Kaliningrad on menettänyt kylmän sodan aikaisen merkityksensä, mutta vakavassa kriisissä sen puolustaminen muodostaa Venäjälle strategisen ongelman, joka vaarantaa koko alueen vakautta. Siksi olisi tarpeen tutkia mahdollisuuksia muun muassa Ety-järjestön puitteissa tapahtuvaan alueelliseen aseidenriisuntaan sekä luottamusta ja turvallisuutta lisäävien toimien kehittämiseen.

4. Kylmän sodan jälkeen ovat Itämeren alueen taloudellisen ja poliittisen yhteistyön edellytykset parantuneet huomattavasti. On saatettu toimintaan lukuisia, koko alueen kattavia yhteistyöorganisaatioita ja muita hankkeita. Monipuolisen yhteistoiminnan kehittyminen vaikuttaa epäilemättä myönteisesti turvallisuustilanteen paranemiseen, mutta on myös otettava huomioon suuret kehityserot Itämeren länsipuolisten ja itäpuolisten alueiden välillä. Niistä aiheutuvien haittojen aktiivinen vähentäminen olisi tärkeää.

5. Meneillään oleva hanke sotilasliitto Naton laajentamiseksi itään on törmännyt Venäjän voimakkaaseen vastarintaan. Baltian maiden hallitukset ovat nähneet jäsenyyden Natossa ainoana turvallisuuspoliittisena vaihtoehtona, joskin viime vuoden kuluessa on käynyt vähitellen selväksi, ettei niitä kelpuuteta ainakaan laajennuksen ensimmäiselle kierrokselle. Tästä edelleen on seurannut tarve ryhtyä tosissaan pohtimaan muitakin turvallisuusratkaisuja. Kaikkiaan on nyt tärkeää estää uuden blokkirajan muodostuminen Itämerelle.

6. Jäsenyys Euroopan unionissa näyttäisi lisäävän Baltian maiden tilanteen vakautta ja antaisi selkänöjää myös mahdollisia Venäjän painostusyrityksiä vastaan. EU:n jäsenyyskriteerit ovat kuitenkin vaikeasti täytettävissä, eikä unionin laajennushanke muutenkaan tunnu etenevän riittävän ripeästi. Ruotsi ja Suomi tukevat Baltian maiden EU-jäsenyyttä.

7. Baltian maiden turvallisuuden kannalta olennaista on niiden sisäisen tilanteen vakaus. Nykytilanne on verraten hyvä, mutta suotuisan kehityksen varmistamiseksi tarvitaan edelleen monia sisäpoliittisia, taloudellisia ja lainsäädännön toimia. Puolustuksen kehittäminen on ollut hidasta lähinnä neuvostoajan haitallisen perinnön aiheuttamien ongelmien ja heikon valtiontalouden rahoituskyvyn vuoksi. Puolustuksen rakentaminen on vasta saanut pitävämpää pohjaa, kun on luovuttu yksipuolisesta Naton apuun luottamisesta. Selvimmin tämä kehitys on käynnistynyt Virossa, missä suomalaisella koulutusavulla on tärkeä osuutensa. Baltian maiden keskinäisen turvallisuuspoliittisen yhteistoiminnan kehittämisessä on vielä paljon toivomisen varaa.

SISÄLLYS

1	IDÄN JA LÄNNEN RAJALLA	1
2	TURVALLISUUSMYYYTIT JA REALITEETIT ITÄMEREN ALUEELLA	5
3	BALTIAN MAIDEN ITSENÄISYYDEN PALAUTUS	9
4	TILANNE ITÄMEREN ALUEELLA	16
	4.1 Euroopan kehityksen skenaarioita	17
	4.2 Itämeren alueen yhteistyön näkymät	20
	4.3 Sotilaalliset voimat	22
	4.4 Itämeren maiden turvallisuusintressit	26
5	BALTIAN MAIDEN KEHITYSNÄKYMÄT	33
	5.1 Talous	34
	5.2 Sisäpolitiikka	35
	5.3 Turvallisuuspolitiikka	36
6	PÄÄTELMÄ	40

BALTIAN MAIDEN TURVALLISUUSPOLIITTINEN ASEMA

1 IDÄN JA LÄNNEN RAJALLA

Baltian mailla tarkoitetaan nykyisin Viroa, Latviaa ja Liettuaa. Ne ovat osa historiallis-maantieteellistä Baltiaa¹, johon laajasti ymmärrettynä on luettu kuuluvaksi myös toisen maailmansodan päättyessä Puolan ja Neuvostoliiton kesken jaettu Itä-Preussin alue.²

Baltian maat ovat kuuluneet länsieurooppalaiseen kulttuuripiiriin jo 1100-luvulta, jolloin alueelle saapui tanskalaisia ja saksalaisia kauppiaita yhdessä lähetyssaarnaajien kanssa. Liettua kulki pitkään erillistietä, välillä liitossa Puolan kanssa ja jopa Mustalle merelle asti ulottuvana alueellisena suurvaltana. Baltian maista Liettua on pysynyt myös kansallisesti yhtenäisimpänä ja väkiluvultaan suurimpana.

Saksalainen Kalparitaristo ja Saksalainen ritarikunta levittäytyivät 1200-luvulla pohjoiseen Baltiaan Riianlahden alueelta, kunnes germaanien valloitusretket pysähtyivät Aleksanteri Nevskin johtamien venäläisten vastarintaan Peipsijärven jäällä vuonna 1242 käydyssä taistelussa. Idän ja lännen kirkkokuntien raja asettui Narva-joelle, nykyisen Viron itärajan tienoille, ja tuosta linjasta tuli osa Eurooppaa halkovaa pitkää kulttuurirajaa.³

Parin seuraavan vuosisadan kuluessa Baltian maat olivat kiinteässä poliittis-taloudellisessa yhteydessä Hansa-liittoon, ja sitten seurasi ruotsalaisvaikutuksen kausi. Uskonpuhdistuksessa pohjoisin osa Baltiaa (Viro, Liivinmaa ja Kuurinmaa) kääntyivät luterilaiseen uskoon, kun taas Liettua pysyi katolisena.⁴

Nykyisellekin Itämeren ja Baltian tilanteelle merkittävä oli Venäjän tsaarin ja sittemmin keisarin Pietari I Suuren valtakausi (1689 - 1725). Venäjästä tuli silloin Itämeren maa. Suuressa Pohjan sodassa venäläiset saksalaisten tukemina löivät ruotsalaiset ja lopettivat heidän suurvaltakautensa Itämeren piirissä. Pohjoisen Baltian "Itämeren maakunnat" Väinäjokea myöten joutuivat vuonna 1721 Venäjän vallan alaisiksi, mutta saksalaisaateli säilytti paikallisesti valta-asemansa. Tuon vuosisadan lopulla alkaneissa Puolan ja Liettuan jaoissa Venäjä, Itävalta ja Preussi alistivat loputkin välialueella sijainneet maat hallintaansa. Pääpiirteissään tämä tilanne jatkui aina ensimmäisen maailmansodan syttymiseen vuonna 1914.

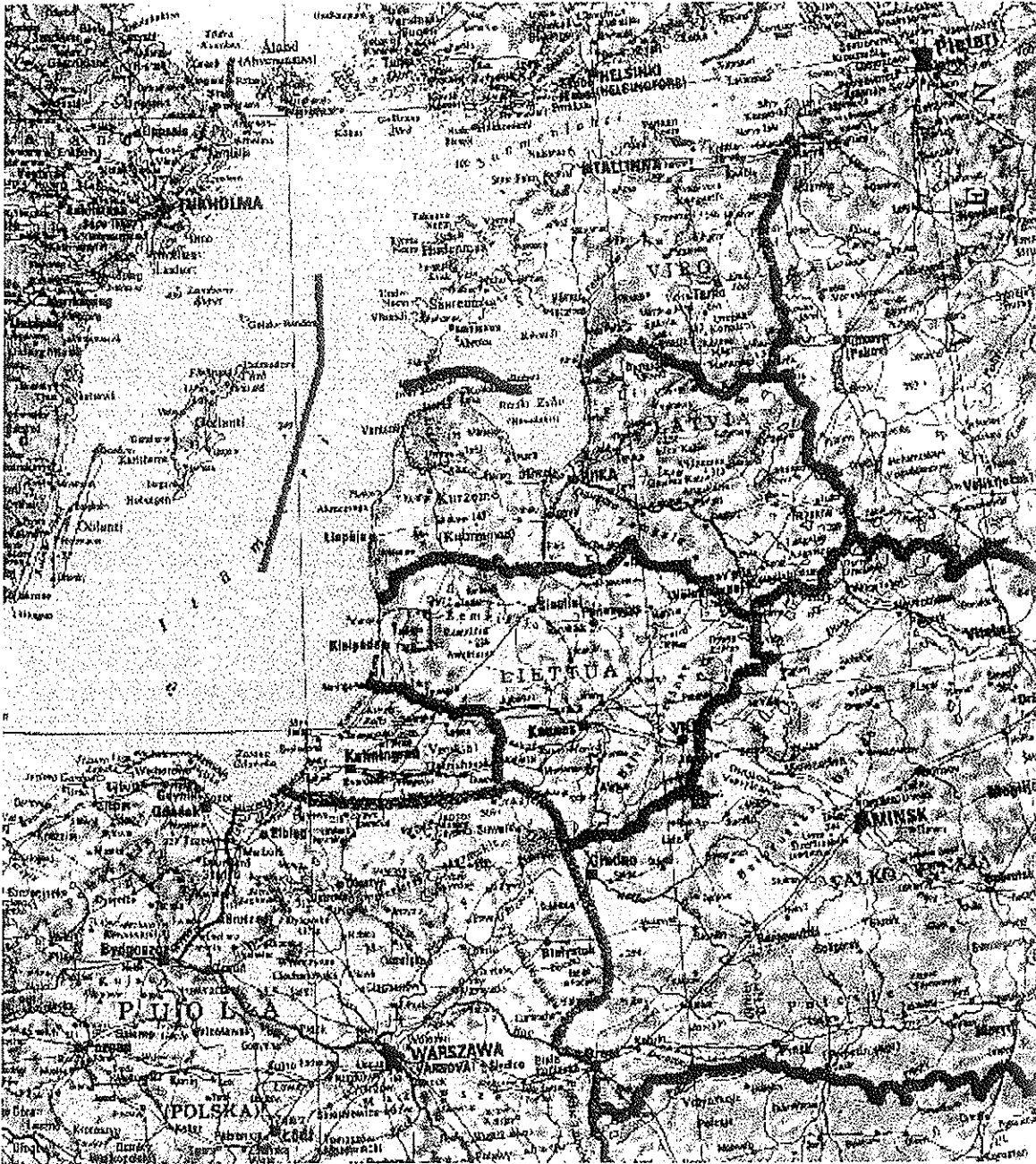
¹ Nimitys Baltia on peräisin antiikin ajoilta, jolloin se merkitsi meripihka-aluetta Pohjois-Euroopassa. Vasta keskiajalla alkoi latinankielinen ilmaus Mare Balticum täsmentyä tarkoittamaan Itämerta. Saksankielinen nimitys "Baltikum" on tarkoittanut Itämeren ranta-alueita pääpiirtein nykyisen Baltian alueilla, ja sanalla "Balten" viitattiin aikoinaan lähinnä Baltian saksalaisiin. Ks. Klemens Ludwig, *Das Baltikum: Estland, Lettland, Litauen* (München 1991), s. 10.

² Eteläisessä Baltiassa puhuttiin balttilaisia kieliä: latviaa, liettuaa ja muinaispreussia.

³ Vilho Niitemaa - Kalervo Hovi, *Baltian historia* (Tammi, Helsinki - Jyväskylä 1991), s. 82 - 90.

⁴ Sama, s. 136 - 266.

BALTIAN MAAT

Ensimmäinen maailmansota aiheutti eteläiselle Baltialle suuria tuhoja mutta tarjosi balteille lopulta myös tilaisuuden valtiollisen itsenäisyyden saavuttamiseen. Harvinainen yhteensattuma romahdutti sodan lopussa molemmat Itämeren suurvallat, ensin Venäjän ja sitten Saksan.

Baltian maiden ohella Suomi ja Puola joutuivat taistelemaan itsenäisyydestään sekä sisäisesti että Venäjän bolshevikkihallituksen ja monien interventiota yrittäneiden ryhmittymien joukkoja vastaan. Esimerkiksi virolaiset kävivät vapaussotansa sekä venäläisiä että saksalaisia vastaan. Maailmansodan voittajavallat Ranska ja Iso-Britannia asettuivat tukemaan vahvaa "reunavaltioden" vyöhykettä, jonka tuli eristää "suojavyönä" (ransk. cordon sanitaire) vallankumouksellinen Venäjä Saksasta ja muusta Euroopasta.

Maailmansotien välillä Itämeren alueen uudet demokratiat onnistuivat verraten nopeasti vakauteensa, mutta ulkopoliittiset suhteet alueen vanhoihin ja pian taas voimistuihin suurvaltoihin Saksaan ja Venäjään pysyivät kireinä. Erityisen hankala asema oli Liettualla, jonka itselleen vaatima pääkaupunki Vilna oli Puolan miehittämä. Ikään kuin korvauksena sen menettämisestä Liettua puolestaan oli kaapannut haltuunsa saksalaisen Memelin (nykyisen Klaipedan) alueen Itämeren rannikolta Itä-Preussin kupeesta. Vähemmistöongelmat ja sisäiset valtakamppailut myötävaikuttivat siihen, että Baltian maiden demokratiakehitys taantui ja 1930-luvun kuluessa ne muuttuivat yhä selvemmin diktatuureiksi.⁵

Toisen maailmansodan alla keväällä 1939 Saksa palautti ensin Memelin hallintaansa, ja elokuussa 1939 Hitler ja Stalin jakoivat Itämeren itärannat etupiireihinsä. Syksyn kuluessa Saksa ja Neuvostoliitto valtasivat Puolan etupiirisopimuksen mukaisesti. Baltian maat joutuivat samoihin aikoihin luovuttamaan tukikohtia puna-armeijalle. Suomi kieltäytyi alueluovutuksista, mistä seurauksena oli talvisota ja edelleen Kaakkois-Suomen menetys, mutta valtiollinen itsenäisyys säilyi. Kesällä 1940 Neuvostoliitto pakkoliitti Baltian maat alueisiinsa. Maailmansodan kuluessa sekä saksalaiset että venäläiset armeijat vyöryivät taistellen Baltian läpi, ja tuhot olivat sen mukaiset.

Toisen maailmansodan päättyessä Neuvostoliitto liitti jälleen valtaamansa Baltian maat neuvostotasavaltoina alueisiinsa ja työnsi samalla vaikutuspiiriään kauaksi länteen miehittämällä Saksan itäisen puoliskon. Baltian maissa toteutettiin ankara sovjetisointi ja venäläistäminen. Tähän liittyivät myös laajat balttiväestön pakkosiirrot Siperiaan.⁶

Itämerestä tuli kylmän sodan pitkän rintamalinjan osa. Silti tilanne tällä alueella säilyi verraten vakaana ja rauhallisena. Läntisessä maailmassa Baltian maiden kohtalo unohdettiin lähes täydellisesti, joten vapautusliikkeiden voimistuminen 1980-luvun loppupuoliskolla tuli lännen oppineille yhtä suurena yllätyksenä kuin kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton romahduskin. Monille Baltian maiden asukkaille neuvostovallan heikkeneminen oli kuitenkin itsestäänselvyys, jota piti käyttää nopeasti hyväksi ainakin autonomisen aseman saavuttamiseksi.⁷

Baltian maiden poliitikkojen onneksi myös Venäjän federaation presidentiksi nousseen Boris Jeltsinin päämääränä oli neuvostovallan purkaminen. Tammikuussa 1991 Baltian maiden hallitusten ja Jeltsinin välinen yhteistyö auttoi torjumaan jyrkän linjan neuvostokommunistien painostusta ja suoranaista väkivaltaa Baltiassa. Saman vuoden elokuussa tapahtuneen vanhakantaisten kommunistien vallankaappausyrityksen epäonnistuminen nosti

⁵ Itsenäistyneillä Baltian mailla oli aluksi valtiosäännöt, jotka muistuttivat saksalaista Weimarin tasavaltaa. Poliittisesta kehityksestä ks. Henn-Jüri Uibopuun ja Adolfs Silden artikkelit teoksessa Boris Meissner (Hrsg.), *Die baltischen Nationen: Estland, Lettland und Litauen* (Köln 1991), s. 52 - 86.

⁶ Baltian kehityksestä lähemmin esim. Meissner (1991), s. 110 - 228. Ks. myös Ansgar Graw, *Der Freiheitskampf im Baltikum* (Erlangen - Bonn - Wien 1991), s. 9 - 26.

⁷ Ks. esim. Meissner, s. 200 - 268, Graw 9 - 55 ja Matti Lukkari, *Viron itsenäistyminen* (Otava, Keuruu 1996), s. 72 - 184.

Jeltsinin Moskovan todelliseksi valtiaksi ja mahdollisti Baltian maille itsenäisyyden palauttamisen.

Poliittiset ja taloudelliset näkymät Baltiassa pysyivät silti synkeinä, koska neuvostovallan jäljiltä yhteiskunta ja talous olivat huonossa kunnossa eikä ulkomailta ollut odotettavissa kovin mittavaa tukea. Virossa ja Latviassa oli lisäksi suuri, tyytymätön venäläisvähemmistö, joka ei suostunut tunnustamaan eroa Venäjältä lopulliseksi. Ei voinut myöskään olla varmuutta siitä, miten Moskovan hallitus todella suhtautui Baltian maiden itsenäisyyteen. Oliko itsenäisyyden tunnustaminen vain taktinen manööveri, vai tarjosiko se hyvän pohjan tulevalle yhteistyölle?

Kaikkien kolmen Baltian maan tavoitteena oli alusta lähtien sitoutua niin nopeasti ja täydellisesti kuin mahdollista läntiseen integraatioon. Käytännössä tämä on osoittautunut erittäin monimutkaiseksi kysymykseksi, mihin syynä on yhtä lailla Baltian maiden epäedullinen poliittis-taloudellinen neuvostoajan perintö kuin myös läntisten suurvaltojen vitkastelu taloudellisten ja turvallisuuspoliittisten liittojensa avaamisessa.

Turvallisuuspoliittisesti on puhuttu "harmaasta vyöhykkeestä" tai "kylmästä" idän ja lännen välialueesta, vaarallisesta loukusta, johon Baltian maat olisivat jäämässä Naton laajentumishankkeiden ja Venäjän reaktioiden vuoksi. Baltian taloudellisen ja poliittisen vakauden kannalta on melko samantekevää, kuinka tosia nuo arviot ovat, sillä ne vaikuttavat joka tapauksessa ihmisten mielissä ja ovat siten poliittinen realiteetti.

"Baltian kysymys"⁸ näyttää siis jälleen joutuneen umpikujaan, hieman samaan tapaan kuin maailmansotien välisenä aikana, joskin paljolti eri syistä. Ongelman ratkaisemiseksi on tarpeen ensin selvittää, mitkä tilanteen ainekset ovat todellisia, konkreettisia ristiriitoja ja mitkä taas lähinnä myyttejä, jotka voidaan paljastaa ja poistaa tietoa lisäämällä. Tässä raportissa turvallisuusmyyttien purku aloitetaan tärkeimpien riitoja aiheuttaneiden väitteiden historiallis-geopoliittisella analyysillä.

Baltian turvallisuuspoliittinen asema on osa laajempaa Euroopan ja Itämeren tilannetta, johon balttien omilla toimilla voidaan vaikuttaa varsin vähän. Euroopan yleinen ja Itämeren alueen kehitys muodostavat toimintakehyksen, johon Baltian maiden on kyettävä sopeuttamaan politiikkansa. Keskeisellä sijalla on totuttelu läntisen Euroopan pelisääntöihin sekä ulko- että sisäpolitiikassa, minkä ei suinkaan tarvitse merkitä suoranaista matkimista tai läntisten järjestelmien kopioimista. Kuitenkin suhteet Venäjään pysyvät maantieteen vuoksi yhä tärkeitä.

Kokonaisuuden tarkastelun jälkeen on edellytykset myös poliittisten toimintavaihtoehtojen pohdinnoille. Niille luo pohjaa Baltian maiden sisäinen ja keskinäisten suhteiden kehitys.

⁸ Käsite "Baltian kysymys" historiallisena eurooppalaisen politiikan ongelmana tarkoittaa lähinnä Baltian maiden geopoliittisen aseman määrittelyn ja vaikeiden naapurisuhteiden ensimmäisen maailmansodan jälkeen muodostamaa ongelmavyyhteä. Toisen maailmansodan jälkeen se tarkoitti kysymystä Baltian maiden oikeudesta itsenäisyyteen. Ks. Boris Meissner, *Die Sowjetunion, die Baltischen Staaten und das Völkerrecht* (Köln 1956), s. xii.

2 TURVALLISUUSMYYTIT JA REALITEETIT ITÄMEREN ALUEELLA

Venäjän laivasto vietti 300. vuosipäiväänsä 28.7.1996 pitämällä laivastoparaatin Pietarissa. Juhlapäivä oli erityisen tärkeä Itämeren laivastolle (ven. Baltijskij Flot), jonka tsaari Pietari I Suuri perusti pyrkiessään kehittämään Venäjää merivallaksi länsieurooppalaisten ja etenkin hollantilaisten esikuvien mukaisesti. Nykyisin koko Venäjän laivasto yhdessä muiden asevoimien haarojen kanssa riutuu tunnetusti taloudellisessa ja moraalisisessa rappiossa, mutta se ei tarkoita, että laivasto olisi tyystin menettänyt roolinsa suurvaltapolitiikan välihenä.

Pietari Suuren perintö on nykytilanteen kannalta kaksitahoinen. Ensinnäkin se toimii jälleen tärkeänä esikuvana liberaaleille länsimielisille "euro-atlantisteille", jotka haluavat kehittää Venäjästä länsimaalaistyyppisen demokraattisen valtion. Tämä vastaa lähinnä vanhaa venäläistä "zapadnikien" käsitettä. Siksi ei ollut mikään sattuma, että juuri reformipuolue "Venäjän valinta" Jegor Gaidarin johdolla otti Pietari Suuren ratsastajapatsaan tunnusmerkikseen vuoden 1993 parlamenttivaaleihin.

Mutta Pietari Suuri oli myös itsevaltiias hallitsija ja imperialisti, joka levitti mannermaa Venäjän vaikutuspiiriä läntisten merialueiden äärelle ja taisteli ankarasti eurooppalaisen suurvalta-aseman saavuttamiseksi. Suuren Pohjan sodan päättäneen Uudenkaupungin rauhan 1721 jälkeen Pietari I otti itselleen keisarin arvonimen ("imperaattori") ja poisti käytöstä nimityksen tsaari. Tämä toimi oli tarkoitettu korostamaan Venäjän asemaa läntisen keisarin, Pyhän Saksalais-roomalaisen keisarikunnan päämiehen rinnalla.⁹

Pohjoisen Baltian eli Itämeren maakuntien valtaaminen oli Venäjän suurvaltastrategian olennainen osa.¹⁰ Siihen kuului pääkaupungin siirto Moskovasta Itämeren äärelle Suomenlahden pohjukkaan, jonne alettiin rakentaa Pietarin kaupunkia. Pohjoisen Itämeren tilanne muuttui perinpohjaisesti, millä tuli olemaan suuri merkitys sekä Baltian maille että Suomelle. On kuitenkin huomattava, että Pietari Suuri ei pitänyt välttämättömänä koko Suomen liittämistä Venäjään vaan tyytyi kaakkoiseen Suomeen Pietarin suojavyöhykettä muodostettaessa. Heikentynyt Ruotsi ei olisi silloin pystynyt estämään jo vallatun Suomen irtottamista alueistaan.

Nykyisellä Venäjällä imperiumin myytit ovat keskeinen poliittisen keskustelun teema, ja ne vaikuttavat myös poliittiseen käytäntöön.¹¹ Kysymys on lähinnä vain siitä, haluaako Venäjä olla eurooppalainen suurvalta vai pyrkiikö se maailmanvallan asemaan Yhdysvaltojen ja

⁹ Ks. Gerhard Simon, "Grossmacht Russland. Zum Selbstverständnis in Vergangenheit und Gegenwart" raportissa Grossmacht Russland? Erfahrungen, Perspektiven, Optionen (toim. Heinrich Vogel / Hens Henning Schröder, BIOst Sonderveröffentlichung, Köln, Juni 1996), s. 32 - 33.

¹⁰ Itämeren maakuntien myyttisestä merkityksestä ks. Kristian Gerner - Stefan Hedlund, The Baltic States and the end of the Soviet Empire (London - New York 1993), s. 60 - 62.

¹¹ Ks. esim. Alexander Sergounin, "The Russian dimension of Nordic security - hard choices and opportunities" teoksessa Visions of European security - focal point Sweden and Northern Europe (Olof Palme International Center, Stockholm 1996), s. 104 - 115.

Kiinan rinnalle. Jälkimmäinen vaihtoehto merkitsee euraasialaista painotusta Venäjän politiikassa.¹² Kaikesta päättäen Venäjälle on erittäin vaikeaa muuntaa vanhanaikaisesta imperiumista nykyaikaiseksi liberaali-demokraattiseksi valtioksi. Jos tämä kuitenkin onnistuu, paranevat tuntuvasti myös mahdollisuudet ratkaista "Baltian kysymys" rauhanomaisella tavalla. Poliittista ratkaisua helpottaisi, jos Itämeren ja vielä erityisesti Baltian alueen muutunut sotilasstrateginen merkitys tunnustettaisiin ja vapautettaisiin vanhoista myyteistä.

Viime vuosisadalla Itämeri oli tärkeä sekä taloudellis-poliittisena yhteydenpitoalueena että sotilaallisena hyökkäystienä. Vielä Krimin sodan aikoihin (1853 - 1856) saattoi englantilais-ranskalainen laivasto-osasto suorittaa suuren merioperaation Itämerellä Venäjää vastaan. Laivasto kykeni toimimaan hyvin itsenäisesti ja tukeutumatta sanottavammin rannikkoalueisiin. Se hävitti Ahvenanmaalla Bomarsundin linnoituksen, tulitti Viaporin Helsingin edustalla ja teki hävitysretkiä Suomen rannikoilla muodostaen uhan myös Pietarille.

Vastauksena merelliseen uhkaan alkoivat venäläiset rakentaa ensin suurta Itämeren laivastoa, mutta sen tuhouduttua Tsushiman meritaistelussa Japanin sodan aikana vuonna 1905 annettiin etusija kiinteälle meripuolustukselle. Vuodesta 1912 Venäjä rakensi tulivoimaista rannikkotykköjen linnoitusketjua, joka sai nimen Pietari Suuren merilinnoitus. Siihen kuului pattereita Suomenlahden molemmin puolin sekä Viron saarilla Riianlahden pohjoispuolella, ja ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettiin myös maalinnoituksia.¹³

Maailmansotien välillä suomalaiset ja virolaiset kunnostivat ja täydensivät rannikkotykköpattereita Suomenlahdella. Niiden tulella voitiin sulkea tehokkaasti Porkkalan - Naissaaren kapeikko ja estää siten itä-länsisuuntainen kulku Suomenlahdella.¹⁴

Molemmissa maailmansodissa Itämeri oli vain sivunäyttämö, jolla ei suoritettu mitään suuria merisotatoimia. Sen sijaan Baltian maat olivat tärkeitä sotatoimien läpikulkualueita. Venäjän Itämerenlaivastolla ei ollut kovinkaan suurta merkitystä.

Neuvostoliiton propaganda esitti elokuussa 1939 tehdyn **Hitlerin ja Stalinin välisen hyökkäämättömyyssopimuksen**¹⁵ keinona voittaa aikaa ja saada etumaastoa Saksan hyök-

¹² David Kerr, "The New Eurasianism: The rise of geopolitics in Russia's foreign policy", Eur-Asia Studies, Vol. 47, N:o 6, 1995, s. 977 - 988 ja Vesa Oittinen, "Eurasianismus - eine Integrationsideologie für Russland?", Blätter für deutsche und internationale Politik 11/1994, s. 1379 - 1386. Ks. myös Olga Alexandrova, Auf der Suche nach aussenpolitischen Alternativen: Die 'Dritte Welt' in den russischen Vorstellungen, (Bericht des BIOst Nr. 31, Köln 1996), s. 9 - 12.

¹³ Pietari Suuren merilinnoituksesta ks. esim. Erkki Nordberg, Baltia: strateginen perusselvitys (Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian laitos, strategian tutkimuksia, julkaisusarja 1, N:o 2, Helsinki 1993), s. 7 - 8.

¹⁴ Jari Leskinen, Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930 - 1939 (Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1997), s. 234 - 273.

¹⁵ Hitlerin ja Stalinin välinen sopimus 23.8.1939 tunnetaan Baltian maissa ja Suomessa ehkä yleisemmin Molotovin - Ribbentropin sopimuksen nimellä, vaikka noilla ulkoministereillä oli luonnollisesti vain allekirjoittajan rooli.

käystä vastaan puolustautumista varten. Hyökkäys alkoikin sitten kesäkuussa 1941. Kuitenkin tuon salaisella etupiirisopimuksella hankitun etumaaston merkitys oli lopulta hyvin kyseenalainen.¹⁶

Ensinnäkin Suomen osalta sopimuksen noudattaminen johti talvisotaan, joka oli Neuvostoliitolle sotilaallisesti raskas ja poliittista arvovaltaa suuresti kuluttava. Talvisota ja sitä seurannut poliittinen painostus ajoivat Suomen hakemaan suojaa Hitlerin johtamalta Saksalta, jota Suomi alkoi kiinnostaa vasta Norjan valtauksen jälkeen kesällä 1940 sekä hyökkäysalueena että Petsamon nikkelin vuoksi. Ilman talvisotaa Suomi olisi hyvinkin saattanut pysyä puolueettomana ja tuskin olisi asettunut Saksan hyökkäyksen tukialueeksi.

Myös Baltian maissa Neuvostoliiton miehityksellä kesäkuussa 1940 saavuttama sotilaallinen etu oli kyseenalainen. Saksalaisilla joukoilla ei seuraavana kesänä ollut vaikeuksia lyödä liian etupainoisesti ryhmitettyjä puna-armeijan yhtymiä. Lisäksi Baltian maissa alkanut sissisota satoi venäläisjoukkoja selustan puolustukseen. Saksalaisten olisi ollut huomattavasti vaikeampi onnistua yllätyshyökkäyksessään, jos välissä olisi ollut puolueettomat Baltian maat ja Puola.

Sodan aikana pidetyissä liittoutuneiden konferensseissa Josif Stalin vaati Baltian maiden Neuvostoliittoon "liittymisen" tunnustamista ja lisäksi Itä-Preussin pohjoisosan liittämistä alueisiinsa. Muodollinen syy oli "Königsbergin ja Memelin jäättömien satamien" saaminen Itämeren ääreltä. Presidentti F.D. Roosevelt osoitti ymmärtämystä näille perusteluille ja tunnusti myös, että Baltian maat olivat "osa Neuvostoliittoa".¹⁷

On siis huomionarvoista, että Neuvostoliiton aluevaatimukset 50 vuotta sitten olivat yksinomaan sotilasstrategisesti perusteltuja ja vastasivat jo Hitlerin kanssa kesällä 1939 tehtyä etupiirijakoa. Neuvostopropaganda toisti jatkuvasti näitä väitteitä.¹⁸ Yhtä perustellusti voidaan nykyisin tiedoin väittää, että ilman ylikorostettuja geostrategisia syitä olisivat Tarton rauhansopimuksen 1920 määrittämät rajat olleet paremmin Neuvostoliitto/Venäjän hyväksyttävissä ja vuosina 1939 - 1940 kehittynyt konflikti ehkä ollut vältettävissä. Baltian sotilasstrategisen merkityksen vähentyminen tai muutos toisenlaatuiseksi on nyt joka tapauksessa vienyt alkuperäisen syyn, joka oli perusteena Baltian maiden liittämiseksi Neuvostoliitto/Venäjään, ja antaa paremmat edellytykset myös tuleville Baltian maiden ja Venäjän välisille suhteille.

Kylmän sodan aikana Itämeri muodosti Neuvostoliiton voimien sivustan ja tärkeän huoltotien Saksassa olleille joukoille. Strateginen painopiste oli siirtynyt pohjoiselta Itämereltä Tanskan salmien alueelle, ja ydinaseet vähensivät laivastojen strategista merkitystä. Itämeren laivaston päätukikohta siirrettiin Kronstadtista Kaliningradin alueelle Baltijskiin (saks.

¹⁶ Ks. esim. Heino Arumäe, "Noch einmal zum sowjetisch-deutschen Nichtangriffspakt" teoksessa Erwin Oberländer (Hrsg.), Hitler-Stalin Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas? (Fischer, Frankfurt am Main 1989), s. 114 - 124.

¹⁷ Ks. pöytäkirja Teheranin konferenssista 1.12.1943 teoksessa Teheran, Jalta, Potsdam, Konferenzdokumente der Sowjetunion, Band 1, Die Teheraner Konferenz 1943 (Köln 1986), s. 138 - 139.

¹⁸ Ks. esim. Gerner - Hedlund (1993), s. 62 - 67.

Pillau). Tätä kehitystä vastaavasti Neuvostoliitto luopui 1950-luvun puolivälissä Porkkalan tukikohdasta ja lopetti suurten pinta-alusten rakennusohjelman.¹⁹ Neuvostoliitto rakensi Baltian maihin 1960-luvulla vahvan ilmapuolustusjärjestelmän, ja samoihin aikoihin Neuvostoliiton laivasto siirsi painopisteensä Pohjoiselle jäämerelle.

Kylmän sodan päättymisen ja Saksan jälleenyhdistymisen myötä Itämeren sotilaspoliittinen tilanne muuttui täysin. Venäjä ei tarvinnut merta enää Saksaan suuntautuviin kuljetuksiin, eikä sen taloudella ollut varaa ylläpitää suurta, tarpeettomaksi käynnyttä laivastoa Itämerellä. Mantereisen Venäjän puolustamiseen riittää kyky rannikoiden puolustamiseen. Ydinasepelotuksen osana olleet pommituslentokoneiden ja ohjusten eteentyönnetty tukikohdat Baltiassa tulivat yhtä lailla tarpeettomiksi. Myöskään Venäjän ilmapuolustuksella ei ollut entisenlaista tarvetta varautua Baltian maissa Itämeren yli suuntautuvien Naton ja Yhdysvaltojen ilmavoimien pommituslentojen torjuntaan. Sotilaalliset syyt venäläisten viivyttelyyn Baltiasta lähdössä aiheutuivatkin lähinnä haluttomuudesta ryhtyä purkamaan sinne kalliisti rakennettuja lentotukikohtia ja muita ilmapuolustuksen laitteita sekä tiedossa olevista henkilöstön sosiaalisista ongelmista.²⁰

Mahdollisessa tulevaisuuden sotilaallisessa kriisitilanteessa Itämeren alueen merkitys ilmavoimien operaatioille on edelleen huomattava, mutta sen sijaan pinta-alusten tehokas käyttö suppealla merialueella olisi vaikeaa. Baltian maiden merkitys Venäjän ilmapuolustukselle ei ole mitenkään elintärkeää, sillä Venäjällä on vaikeuksia ylläpitää entistä pienempiä ja rajoitetummalle alueelle sijoitettuja ilmavoimia ja ilmatorjuntajärjestelmiä. Sen sijaan voidaan arvioida, että Venäjälle on kaikkiaan tärkeää estää Baltian maiden alueen joutuminen vihamielisen suurvallan tai liittoutuman asevoimien käytettäväksi.

Erityisen vaikea ongelma on kehittynyt Kaliningradin/Königsbergin alueesta. Vaikka se on menettänyt entisen asemansa Keski-Eurooppaan sijoitettujen maavoimien huollon tukialueena ja Itämeren laivaston päätukikohtana, tuon noin 900 000 asukkaan eksklaavin pitäminen Venäjän hallinnassa ja sotilaallisesti puolustettuna kohottaa Itämeren meristrategista tärkeyttä kaikille osapuolille. Kaliningradin alue näyttää pysyvän kylmän sodan ja neuvostovallan jäänteinä sekä potentiaalisena kriisin aiheena siitä huolimatta, että sen muuntamisessa vapaakauppa-alueeksi oli jo hieman edistytty.²¹ Parin viime vuoden aikana lisääntynyt jännitys Venäjän ja Naton välille on jäädyttänyt taloudellisia hankkeita.

¹⁹ Ks. Khrushchev Remembers. The Last Testament (ed. Strobe Talbott, Boston 1974), s. 19 - 34 ja 222 - 225.

²⁰ Tosin kuultiin mielipiteitä, jopa läntisten tutkijoiden ja korkeiden virkamiesten esittäminä, että Baltian maat olisivat edelleen elintärkeitä Venäjän ilmapuolustukselle ja että venäläisten joukkojen pikainen vetäytyminen olisi sen vuoksi mahdotonta. Ks. esim. Ola Tunander, "The Strategic Significance of the Nordic-Baltic Region" teoksessa *The Baltic Sea Area - A Region in the Making* (eds. Sverre Jervell - Mare Kukk - Pertti Joenniemi, Oslo 1992), s. 223 - 225. Hän ehdotti, että balttien olisi paras hyväksyä venäläiset tukikohdat muutamiksi vuosikymmeniksi.

²¹ Ks. esim. "Gesetz über Königsberg verabschiedet", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 22.11.1995.

Edellä mainittujen seikkojen tarkastelu selittänee, miksi monet "sotilaallisesti" perustellut tekijät Baltian maiden asemassa ovat olleet lähinnä myyttejä, joita on joko tahallisesti tai tahattomasti käytetty poliittisten päämäärien ajamiseen.²² Lopulta venäläisetkään eivät pitäneet kovin vahvasti kiinni sotilastrategisista perusteluista vastustaessaan Baltian maiden itsenäistymistä vaan korostivat yleisempiä seikkoja. Kuitenkin uudet sotilaalliset ja niihin läheisesti liittyvät poliittiset näkökohdat saattavat tulla taas pinnalle, jos Itämeren alueelle pääsee kehittymään jännitystilanne vaikkapa Naton itälaajennuksen myötä.

Vanhoihin myytteihin on verraten helppo sotkea uudempia, lähinnä psykologisia elementtejä. Niinpä Venäjällä on yleistynyt tapa korostaa nimenomaan Baltian maiden "syyllisyyttä" Neuvostoliiton hajoamisessa. On myös suosittua sanoa, että Baltian maat saivat itsenäisyytensä takaisin ja kykenevät sen pitämään vain ulkomaisella avulla. Baltian maiden kansalaiset ovat kaikkiaan olleet petollisen kiittämättömiä pitkäaikaiselle suojelijalleen ja hyväntekijälleen Neuvostoliitolle ja Venäjälle. Huolimatta Baltian maiden pienestä koosta ja väkiluvusta verrattuna suureen naapuriinsa ja varsinkin sen asevoimiin niitä on pidetty jopa Venäjän pahimpiin kuuluvina uhkaajina.²³

On siis aiheellista paneutua myös tuoreisiin historiallisiin kokemuksiin Baltian maiden ja Venäjän suhteista, jotta erityisesti päivänpolitiikassa vaikuttavat psykologiset tekijät tulisivat ymmärretyiksi.

3 BALTIAN MAIDEN ITSENÄISYYDEN PALAUTUS

Tapahtumat Baltian maiden vapautusliikkeiden vuonna 1988 tapahtuneesta voimistumisesta valtiollisen itsenäisyyden tunnustamiseen elokuussa 1991 etenivät kiihvasta vauhtia. Vaikka onkin liioiteltua syyttää tai kiittää nimenomaan balteja koko Neuvostoliiton romahduksesta, heidän osuutensa kansojen vapautumisessa neuvostovallasta oli kieltämättä erittäin merkittävä.²⁴ Baltian maiden itsenäistyminen vahvistui lopulta käytännössä vasta elokuussa 1994, kun viimeiset venäläisjoukot poistuivat.

Voidaan luetella useita syitä siihen, miksi Neuvostoliiton alueen monista kansallisista vapautusliikkeistä juuri baltialaiset syntyivät ensimmäisten joukossa. Tähän vaikutti muun muassa se, että Baltiat maat olivat kaikkein lyhimmän ajan kuuluneet Neuvostoliittoon ja sikäläiset ihmiset muistivat vielä itsenäisyyden ajan maailmansotien välillä. Kontaktit länteen olivat selvästi vilkkaampia Baltiasta kuin muualta Neuvostoliitosta, ja Moskovan hallitus ajoittain jopa suosi tätä kehitystä. **Uudet yhteiskunnalliset virtaukset**, esimerkiksi tietoisuus ympäristöongelmista, tietotekniikan vallankumous ja läntisen Euroopan integraatio, tulivat ensinnä Baltian maiden asukkaiden tietoisuuteen.

²² Ks. lähemmin Pekka Visuri, "The Changing Political and Military-strategic Status of the Baltic Region" teoksessa Jervell ym. (1992), s. 230 - 238.

²³ Juris Dreifelds, *Latvia in Transition* (Cambridge 1996), s. 2 - 4.

²⁴ Yleiskatsauksena ks. Gerner - Hedlund (1993), s. 69 - 182.

Tshernobylin reaktorionnettomuus keväällä 1986 oli viimeinen pisara, joka sai maljan vuotamaan yli. Se osoitti, kuinka suuren vaaran muodosti yhdistelmä kehnoa neuvostotekniikkaa ja Moskovan vallanpitäjien poliittista välinpitämättömyyttä ihmisten terveydestä. Vaikutukset Ukrainasta Baltiaan ulottuvalla alueella olivat kohta selvästi nähtävissä.

Virossa kansa nousi vuonna 1987 avoimesti vastustamaan suuren fosforiittikaivoksen avaamista koillis-Viroon, jossa entisten kaivosten aiheuttamat ympäristöongelmat olivat jo kärjistyneet. Lisäksi Virossa oli pelkona oman kielen ja kansallisen päätösvallan katoaminen venäläisten osuuden kasvun myötä. Myös muissa Baltian maissa esiintyi samantapaista liikehdintää.²⁵

Kansallinen olemassaolo oli Baltian maista etenkin Latviassa ja Virossa sananmukaisesti uhattuna ankarana sovjetisoinnin ja venäläistämistoimien vuoksi. Kansallisuusongelmia oli tullut jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneiden nuorten tasavaltojen osaksi, mutta vuoden 1940 pakkoliitoksen jälkeen ne pahenivat tuntuvasti.

Toisen maailmansodan aikana lähti Baltiasta aluksi 70 000 saksalaista, jotka asutettiin Saksan valtaamiin Puolan osiin. Saksan miehitys Baltian maissa vei sitten hengen ainakin 300 000 juutalaiselta ja 100 000 muulta asukkaalta ja alisti Baltian maiden kantaväestön toisen luokan kansalaisiksi saksalaisten valtioiden alaisina.²⁶

Ensimmäiset Neuvostoliiton organisoimat massamaiset väestön pakkosiirrot alkoivat kesäkuussa 1941, kun 40 000 Baltian maiden asukasta siirrettiin Siperiaan ja Keski-Aasiaan, hieman ennen Saksan hyökkäystä Neuvostoliittoon. Uhreiksi joutuivat erityisesti lukeneisto ja virkamiehet perheineen. Vuosina 1947 ja 1949 tapahtuivat uudet kyyditykset, jolloin kaikkiaan noin puoli miljoonaa ihmistä lähetettiin Siperiaan surkeisiin oloihin. Lähes saman verran baltteja pakeni sodan aikana länteen. Pakkosiirrot ja muut sortotoimet herättivät vastarintaa, jota puolestaan neuvostoviranomaiset tukahduttivat kovalla kädellä.²⁷

Venäläistäminen koski lähinnä Viroa ja Latviaa. Viron kantaväestön osuus väheni vuonna 1939 lasketusta 89 prosentista vuoteen 1989 mennessä 61 prosenttiin. Latviassa samalla aikavälillä vähennys oli 77 prosentista 52 prosenttiin. Liettuassa muutos oli selvästi pienempi, 84 prosentista 80 prosenttiin. Suuret kaupungit, etenkin Riika ja Tallinna, sekä eräät uudet raskaan teollisuuden sijaintipaikat kokivat vieläkin suuremman väestösuhteiden muutoksen Neuvostoliiton slaavien maahanmuuton johdosta. Venäläisten prosenttiosuudet olivat vuonna 1989 seuraavat: Virossa 30, Latviassa 34 ja Liettuassa 7 prosenttia.²⁸

²⁵ Ks. esim. Lukkari (1996), s. 111 - 148 ja Niitemaa - Hovi (1991), s. 43.

²⁶ Wolfgang Benz, "Der Generalplan Ost" teoksessa Wolfgang Benz (Hrsg.), Die Vertreibung der Deutschen aus Osten (Frankfurt am Main 1985), s. 39 - 47.

²⁷ Ludwig (1991), s. 55. Balttien vastarinnasta ja sen kukistamisesta sekä pakkosiirroista lähemmin ks. Niitemaa - Hovi (1991), s. 408 - 422.

²⁸ Wilfried Schlau, "Der Wandel in der sozialen Struktur der baltischen Länder", teoksessa Meissner (1991), s. 357 - 381. Ks. myös Niitemaa - Hovi (1991), s. 432.

Baltian maissa esiintyi jo 1980-luvun puolivälissä muutamia dissidenttiryhmiä tai protestiliikkeitä, jotka vastustivat venäläistämistä. Yleensä ne nojasivat protesteissaan Etykin Helsingin päätösasiakirjaan vuodelta 1975. Suunnilleen vuoden kuluttua Mihail Gorbatshovin vuonna 1985 tapahtuneesta noususta Neuvostoliiton johtoon alkoi Baltiaan ilmestyä pieniä ryhmittymiä, jotka ilmoittivat tukevansa Neuvostoliiton uudistuksia. Gorbatshov vieraili ensi kerran Tallinnassa ja Riiassa helmikuussa 1987 ja lupasi suhtautua myönteisesti sikäläisiin talousuudistuksiin ja poliittiseen liberalisointiin, mutta samalla hän ilmoitti jyrkän torjuvan kantansa kaikkia "kansallisia pyrkimyksiä" kohtaan. Se ei suinkaan estänyt vapautusliikkeiden voimistumista seuraavana vuonna kautta koko Baltian. Seuranneista tapahtumista on ilmestynyt lukuisia kuvauksia.²⁹ Jotkut vapauskamppailun kiinnostavat ovat kuitenkin nykytilanteen kannalta erityisen kiinnostavia.

Virossa laadittiin vuonna 1987 **taloudellinen ohjelma** kutsumanimeltään IME ("ihme"), jonka mukaan talous pyrittiin irrottamaan Neuvostoliiton keskusjohtoisesta järjestelmästä. Syyskuussa lehtiartikkelina julkaistun ohjelman allekirjoittivat Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar ja Mikk Titma, jotka saivat virolaisilta laajaa kannatusta ja toisaalta joutuivat odotetusti poliittisen painostuksen kohteeksi. Silti mitään varsinaisia rangaistustoimia ei käynnistetty. IME-ohjelman mukaan Viron teollisuuden tuli olla Viron hallituksen alaisuudessa, kauppavaihto muiden neuvostotasavaltojen kanssa oli muutettava markkinapohjaiseksi, Viroon oli saatava oma vaihdettava valuutta ja erilaiset yritysmuodot oli sallittava. Lisäksi työvoiman liikkeitä oli ryhdyttävä säännöstelemään.³⁰

Vuoden 1988 kuluessa perustettiin kaikissa Baltian maissa **kansanrintama-liikkeitä**: Liettuan Sajudis 3. kesäkuuta, Viron Rahvarinne 1. - 2. lokakuuta ja Latvian Tautas fronte 8. lokakuuta. Ne ilmoittivat päämääräkseen yhteiskunnallisten uudistusten edistämisen, mutta varsin pian ohjelmaan tuli myös valtiollisen itsenäistymisen vaatimuksia. Osa kommunisteista liittyi kansanrintamaan, jolloin puolueet joutuivat hajaannuksen valtaan.

Viron kansanrintaman edustajat olivat tärkeänä osana järjestämässä suurta, peräti 300 000 hengen laulujuhlaa Tallinnaan syyskuussa 1988. Tilaisuudessa pidettiin myös puheita, joissa vaadittiin uudistuksia, muun muassa vanhojen kansallisten symbolien palauttamista käyttöön ja epäsuosituksen kommunistisen puoluejohtajan eroa. Viron kommunistisessa puolueessa uudistuslinja voitti ja puolueen jäsenet liittyivät selkeästi kansanrintaman kannattajiksi. Marraskuun 16. päivänä antoi parlamentti (Viron neuvostotasavallan korkein neuvosto) **suvereniteettijulistuksen**, jonka mukaan Neuvostoliiton lait pätevät Virossa vasta, kun paikalliset lainsäädäntöelimet ovat ne hyväksyneet. Tähän liittyi joukko itsehallintoa vahvistavia lainmuutoksia. Moskovasta tuli päätöstä vastaan niin jyrkkä reaktio, että se pakotti virolaiset omaksuma toistaiseksi varovaisemman toimintalinjan luopumatta kuitenkaan päätavoitteista.³¹

²⁹ Ks. esim. Ludwig (1991), s. 58 - 86, Graw (1991), s. 27 - 53 ja Henn-Jüri Uibopuun, Egil Levitsin ja Stanley Vardysin artikkelit teoksessa Meissner (1991), s. 110 - 406.

³⁰ Niitemaa - Hovi (1991), s. 433 ja Lukkari (1996), s. 170 - 174.

³¹ Uibopuu teoksessa Meissner (1991), s. 119 - 126 ja dokumentit s. 384 - 385. Ks. myös Graw (1991), s. 31 - 41.

Latviassa joutui kommunistinen puolue pahoihin sisäisiin riitoihin suhtautumisessa kansanrintamaan. Väestö tuki voimakkaasti kansanrintamaa, jonka kannattajiin liittyi myös osa kommunisteista. Latvian parlamentti (korkein neuvosto) antoi Viron esimerkin mukaisen suvereniteettijulistuksen 28.7.1989. Samalla kommunistisen puolueen hajaannus tuli ilmi.³²

Liettuassa kommunistien kannatus romahti lähes täysin kansanrintaman perustamisen jälkeen vuonna 1988.³³ Parlamentin suvereniteettijulistuksessa 18.5.1989 todettiin, että Liettua oli **Hitlerin ja Stalinin välisen sopimuksen perusteella** "väkivaltaisesti ja laittomasti" **liitetty Neuvostoliittoon**. Nyt oli kysymys "valtiollisen itsenäisyyden takaisinsaamisesta".³⁴

Hitlerin - Stalinin sopimus elokuulta 1939 oli siten saanut merkittävän sijan Baltian maiden itsenäisyysvaatimusten perusteluna. Neuvostoliiton hallitus kielsi edelleen sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan olemassaolon tai ainakin vähätteli sopimuksen merkitystä Baltian maiden muuttamiselle neuvostotasavalloiksi vuonna 1940. Taistelu historiasta ja sen tulkinnoista muodostui tässä tilanteessa neuvostojohdon Baltian politiikan uskottavuuden kotinkiveksi.³⁵

Historioitsijat kykenivät osoittamaan, että Baltian maat oli liitetty Neuvostoliittoon uhkaamalla sotilaallisella voimalla. Ensin Neuvostoliitto vaati syksyllä 1939 tukikohtia 20 000 - 30 000 sotilasta varten jokaiseen Baltian maahan sekä solmimaan lisäksi avunantosopimuksen. Kesäkuussa 1940 Baltian maiden hallitukset saivat seuraavan uhkavaatimuksen ja joutuivat ylivoiman edessä taipumaan miehitykseen, joka naamioitiin "avunannoksi" ja "liittymispyynnöksi".³⁶

Hitlerin ja Stalinin tekemän sopimuksen 50-vuotispäivänä 23.8.1989 baltit organisoivat jättiläismäisen mielenosoituksen, kaikkiaan 600 kilometriä pitkän, 1,5 miljoonan ihmisen muodostaman ketjun halki Baltian Tallinnasta Riian kautta Vilnaan. Tapahtuma oli vakuuttava näyttö kansanrintamien kyvystä mobilisoida väkijoukkoja, ja sen jälkeen neuvostojohdon oli yhä vaikeampaa pitää kiinni historiallisesta valheestaan.³⁷

Seuraavana vuonna politiikan painopiste siirtyi Liettuaan, missä kansanrintama Sajudis voitti selvästi parlamenttivaalit. Vastavalittu parlamentti teki 11.3.1990 yksimielisesti perustuslain muutoksen, jossa julistettiin demokraattisen **Liettuan valtiollinen itsenäisyys** palautetuksi.³⁸

³² Levits teoksessa Meissner (1991), s. 157 - 167 ja dokumentti s. 385 - 386.

³³ Vardys (1991), s. 232 - 233.

³⁴ Sama, s. 234 ja dokumentti Liettuan suverenisuudesta 18.5.1989, s. 386 - 387.

³⁵ Gert von Pistohlkors, "Der Hitler-Stalin-Pakt und die baltischen Staaten" teoksessa Oberländer (1989), s. 75 - 97.

³⁶ Dreifels (1996), s. 32 - 33. Ks. myös Levits teoksessa Meissner (1991), s. 139 - 140 ja Lukkari (1996), s. 45 - 49.

³⁷ Vardys (1991), 235 - 236.

³⁸ Sama, s. 240 - 245 ja dokumentti s. 387 - 388.

Moskova reagoi 13. huhtikuuta uhkauksella katkaista öljy- ja kaasutoimitukset. Se tapahtuikin lähes täydellisenä ja aiheutti vaikean taloudellisen tilanteen Liettuassa. Mutta myös neuvostotalous kärsi yhtä lailla vahinkoja, koska Liettua oli koko Neuvostoliittoa ajatellen tärkeä elektronisten komponenttien ja ajoneuvojen osien toimittaja. Lisäksi vakavaa haittaa koitui Kaliningradin alueelle ja venäläisille varuskunnille, kun niiden energiansiirtoyhteudet Liettuan alueella katkesivat.³⁹

Länsimailla oli suuria vaikeuksia ottaa kantaa tähän konfliktiin. Ei ollut helppoa valita yhtäältä Gorbatschovin tukemisen ja siihen liittyneen eurooppalaisen liennytyspolitiikan jatkon sekä toisaalta kansojen itsemääräämisoikeuden periaatteen välillä.⁴⁰ Konflikti laantui hie- man kesäkuussa 1990. Silloin Moskova lopetti saarron, vaikka kaikkia taloudellisia yhteyksiä ei enää palautettu entiselleen ja poliittinen jännitys jatkui.⁴¹

Sillä välin oli osa Viron ja Latvian venäläisvähemmistöistä järjestäytynyt Neuvostoliiton kansojen yhteyttä korostaviksi Inter-liikkeiksi. Nämä etsivät tukea Moskovasta estääkseen Baltian maiden itsenäistymisen. Kuitenkin neljäsosa venäläisistäkin kannatti vuosien 1989 - 1990 vaaleissa Baltian kansanrintamia eikä pitänyt kuulumista Neuvostoliittoon tärkeänä.⁴²

Liettuan kriisin aikana Latvian ja Viron tilanne pysyi verraten rauhallisena. Latvian parlamentti julisti 4. toukokuuta valtion itsenäiseksi, mutta neuvostojohdon reaktiot eivät olleet yhtä kovia kuin Liettuaa vastaan. Boris Jeltsin vieraili kahdesti Riiaassa ja kehotti neuvostor- armeijan joukkoja pysymään rauhallisina.⁴³

Kansainvälinen tilanne pysyi edelleen vakaana. Keski- ja Itä-Euroopan maiden vapautu- mis- ja demokratisoitumisprosessi jatkui, ja Neuvostoliitto oli yhä valmis kompromissei- hin. Tärkein tapahtuma oli **Saksan yhdistyminen** 3.10.1990. Sitä edelsi muun muassa so- pimus viimeisten neuvostojoukkojen poistumisesta Keski-Euroopasta. Baltian ja Itämeren tilanteen kannalta oli myös merkittävää, että yhdistyneen Saksan ensimmäisiä tekoja oli Neuvostoliiton kanssa solmittu **sopimus hyvästä naapuruudesta, kumppanuudesta ja yhteistoiminnasta**.⁴⁴

³⁹ Ks. John Kohan, "Running out of gas?", *Time*, April 30, 1990, s. 20 - 21.

⁴⁰ Vardys, s. 249. "Unabhängigkeitsbestrebungen in den baltischen Republiken", *Öster- reichische Militärische Zeitschrift* 4/1990, s. 334 - 335. Lisa Beyer, "Why the Western Po- wers are right to tread carefully", *Time*, April 30, 1990, s. 23.

⁴¹ Vardys, s. 254 - 256.

⁴² Ludwig (1991), s. 62 - 65. "Inter" tai "Interfront" oli lyhenne nimestä, joka tarkoitti Baltian kansanrintamien tapaan "kansainvälistä työläisten rintamaa muutoksen tukemiseksi".

⁴³ Levits, teoksessa Meissner (1991), s. 180 - 190 ja dokumentti s. 390 - 392, Dreifels (1996), s. 71 - 76 ja Atis Lejins, "Latvia" teoksessa Axel Krohn (ed.), *The Baltic Sea Region* (No- mos, Baden-Baden 1996), s. 43.

⁴⁴ Ks. esim. Karl Kaiser, *Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte mit den wichtigen Dokumenten* (Bastei-Lübbe, Bergisch-Gladbach 1991). Kumppanuussopimus pa- rafaotiin Moskovassa 13. syyskuuta ja allekirjoitettiin Bonnissa 9. marraskuuta.

Puolassa ja Baltian maissa kumppanuussopimus herätti huolta, koska se muistutti kovasti Hitlerin ja Stalinin välistä sopimusta elokuulta 1939. Jo nimessä esiintyvä sana "naapuruus" ärsytti balteja, sillä Neuvostoliitto oli Saksan naapuri vain Baltian maiden ja Puolan yli. Lisäksi sopimus takasi "nykyisten" Euroopan rajojen loukkaamattomuuden, mikä voitiin tulkita Saksan osalta tunnustukseksi, että Neuvostoliitto oli ehjä kokonaisuus, johon kuuluivat myös kaikki Baltian maat.⁴⁵

Baltian maiden asukkaat joutuivat kesällä 1990 toteamaan, että Saksan yhdistyminen vei läntisten suurvaltojen diplomatian kaiken huomion, ja sitten tuli vielä elokuussa Kuwaitin miehityksestä alkanut Persianlahden kriisi maailmanpolitiikan keskipisteeksi.⁴⁶ Toisaalta Neuvostoliiton sisäinen kehitys eteni Baltian maiden kannalta suotuisasti, kun neuvostotasavallat yksi toisensa jälkeen alkoivat julistaa itsemääräämisoikeuttaan suhteessa Neuvostoliiton hallitukseen. Kesäkuussa 1990 tällaisen julistuksen antoi Venäjän federaatio, jonka hallitusta johti Boris Jeltsin. Venäläisen nationalismin herääminen oli suuri yllätys Gorbatschoville, joka nyt kamppaili vanhoillisten kommunistien ja itsenäistymään pyrkivien tasavaltojen välissä.⁴⁷

Vuoden 1991 alussa syntyi **Liettuassa** sisäpoliittisia levottomuuksia, ja Neuvostoliiton sotilaat ja erikoispoliisi Omon käyttivät heti tilaisuutta hyväkseen miehittämällä eräitä kohteita Vlnassa ja Riiassa. Yöllä 12./13. tammikuuta kuoli 15 ihmistä, kun venäläispanssarit tekivät rynnäkön Vilnan televisiotornin juurelle kokoontunutta väkijoukkoa vastaan. Riiassa Omon-poliisit ampuivat 20. päivänä viisi ihmistä vallatessaan sisäasiainministeriön rakennusta.⁴⁸ Neuvostojoukkojen brutaalit toimet herättivät ulkomailla vastalauseita, joissa luvattiin balteille tukea. Myös muuten varovaisena pysynyt Saksan hallitus jyrkensi sävyään ja tuomitsi ihmisoikeuksien loukkaukset Etyk-säännösten perusteella.⁴⁹

Myöhemmälle kehitykselle erittäin merkittävää oli tässä vaiheessa se, että Venäjän presidentti **Boris Jeltsin** asettui tukemaan **Baltian maita**. Tammikuun 1991 kriisin aikana Jeltsin matkusti Tallinnaan, missä Viron, Latvian, Liettuan ja Venäjän edustajat julistivat 13.1. valmiutensa antaa toisilleen apua, jos joku näistä maista joutuu ulkoa tulleen hyökkäyksen kohteeksi. Käytännössä tämä tarkoitti mahdollista neuvostohallituksen tekemää hyökkäystä Baltian maihin.⁵⁰

⁴⁵ Ks. esim. "Unsere Ressourcen abgezogen. Interview mit dem estnischen Sonderminister Endel Lippmaa", Der Spiegel 42/1990, s. 200 - 202.

⁴⁶ Ludwig (1991), s. 70 - 72.

⁴⁷ Ks. esim. John Dunlop, "Russia: Confronting a loss of empire" teoksessa Nations and politics in the Soviet successor states, (ed. Ian Bremmer - Ray Taras, Cambridge University Press 1993), s. 48 - 57.

⁴⁸ Vardys (1991), s. 256 - 259 ja Dreifelds (1996), s. 77 - 78.

⁴⁹ Bulletin der Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn 15.1.1991. Ks. myös Gerhard Stoltenberg, "Moskau muss wissen, dass fortgesetzte innere Gewalt aussenpolitische Konsequenzen hat", Die Welt 1.2.1991 ja "Die Entwicklung im Baltikum abwarten. EG schiebt Hilfe für Sowjetunion auf", Frankfurter Allgemeine Zeitung 6.2.1991.

⁵⁰ Levits (1991), s. 196.

Moskovassa elokuussa 1991 tapahtuneen **vallankaappausyrityksen** aikana marssivat Pihkovaan (Pskoviin) sijoitetun maahanlaskudivisioonan osastot Tallinnaan ja alkoivat miehittää kaupunkia. Myös muualla Baltiassa neuvostoarmeija liikehti miehittäen tärkeitä kohteita. Vallankaappausyrityksen epäonnistuttua kaikki sotilaalliset toimet peruutettiin nopeasti.⁵¹

Kaikki Baltian maat olivat ehtineet julistautua jälleen **itsenäisiksi**,⁵² mutta vasta Moskovan vallankaappauksen epäonnistuminen alkoi tuoda **tunnustuksia** ulkomailta. Ratkaisevaa jälleen oli Venäjän asennoituminen. Presidentti Boris Jeltsin oli jo aiemmin tunnustanut Baltian maat suvereneiksi ja itsenäisiksi, eikä hän nytkään liittänyt siihen mitään uusia varauksia. Venäjän hallituksen virallinen tunnustus Virolle ja Latvialle tuli 24.8.1991, Euroopan yhteisön maat tunnustivat Baltian maat itsenäisiksi 27. elokuuta, ja Yhdysvallat liittyi joukkoon 2. syyskuuta. Niin joutui lopulta Neuvostoliitonkin hallitus suostumaan tunnustukseen 6. syyskuuta.

Kun pohjoismaat olivat halukkaita tunnustamaan Baltian maiden itsenäisyyden, Suomen hallitus puolestaan totesi 25. elokuuta alkavansa neuvotella diplomaattisuhteiden palauttamisesta ja ettei Suomi ollut koskaan peruuttanutkaan Baltian maille 1920-luvulla antamaansa de jure itsenäisyyden tunnustusta.⁵³

Läntisten valtioiden asenteet vastaitsenäistyneitä Baltian tasavaltoja kohtaan pysyivät yhä varauksellisina. Yksinkertaisinta oli diplomaattisuhteiden palauttaminen ja valtioiden hyväksyminen jäseniksi Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssiin (10.9.) ja YK:hon (17.9.), mutta monet käytännölliset toimet etenivät takkuisesti. Näihin kuului muun muassa kysymys neuvostoarmeijan joukkojen poistumisesta. Baltian maita kohdeltiin yhä osana Neuvostoliiton kokonaistilannetta, jota länsivallat eivät halunneet horjuttaa.

Yhdysvalloille oli tärkeää, että Neuvostoliitolta periytyneet ydinaseet ja muu ydinteknologia eivät uhkaksi Amerikan turvallisuutta. Siksi Yhdysvaltojen hallitus asetti etusijalle hyvät suhteet Neuvostoliiton keskushallitukseen, jotta ydinmateriaalin kontrollista päästäisiin sopimukseen.

Saksan hallituksella oli myös syynsä varovaisuuteen Baltian-politiikassaan. Noihin aikoihin itäisessä Saksassa oli vielä noin 300 000 neuvostosotilasta, ja monet poliittiset ja taloudelliset yhteistoiminta-aloitteet säännöstelivät saksalais-venäläisiä suhteita.

Kysymys **venäläisjoukkojen poistumisesta** Baltiasta oli vaikeasti ratkaistavissa, koska Venäjän hallitus valitti asuntopulaa ja halusi samalla pitää huolta Baltian maiden venäläis-

⁵¹ Dreifelds (1991), s. 79 ja Lukkari (1996), s. 215 - 216.

⁵² Baltian maissa oli suvereniteetin ja itsenäisyyden (palautuksen) julistuksia tehty monessa vaiheessa, ja monet olivat sitä mieltä, ettei miehitys ollut koskaan muodollisesti lopettanutkaan itsenäisyyttä. Lopulta kuitenkin Viro (20.8.) ja Latvia (21.8.1991) seurasivat Liettuan 11.3.1990 antamaa esimerkkiä ja pyysivät ulkomaita tunnustamaan täyden itsenäisyytensä.

⁵³ Heikki Roiko-Jokela, "Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomen ulkopoliittikka", Ulkopoliittikka 3/1994, s. 4 - 17.

vähemmistöjen oikeuksista. Ensimmäisen itsenäisyysvuoden kuluessa vain vähän joukkoja poistui Baltiasta. Kesällä 1992 arvioitiin Baltiassa olevan 100 000 - 130 000 venäläissotilasta, mutta sitten vetäytyminen alkoi edistyä hieman nopeammin. Seuraavana vuonna joukkojen määrä putosikin jo 40 000 - 50 000 sotilaan suuruusluokkaan.⁵⁴

Liettuassa venäläisten tai muiden neuvostokansojen vähemmistöjen muodostama ongelma ei ollut kovinkaan merkittävä, joten sopimus joukkojen poistamisesta oli nopeammin saatavissa. Liettuan hallitus tuli Venäjää vastaan myös eräillä helpottavilla toimilla, esimerkiksi antamalla Klaipedan sataman käytettäväksi Saksasta palaavien joukkojen siirtokuljetuksiin. Elokuun 1993 loppuun mennessä lähtivät viimeiset venäläisjoukot Liettuasta, ja ne myivät myös varustustaan Liettuan armeijalle, joka ei pitänyt neuvostoliittolaista alkuperää olevan materiaalin käyttöönottoa periaatteellisenä ongelmana. Venäläisille oli tärkeää varmistaa vapaa kauttakulku Liettuan läpi Kaliningradin alueelle.⁵⁵

Venäjän sotilasstrateginen ongelma oli latvialaisen Liepajan ja virolaisen Paldiskin satamien ja varuskuntien koulutuslaitteiden korvaaminen muilla järjestelyillä. Nuo tukikohdat olivat erikoistuneet sukellusvenekoulutukseen ja -huoltoon. Lopulta kuitenkin venäläiset luovuttivat ne ilman suurempia selkkauksia. Yhtenä tärkeänä syynä tähän oli laivastolle määrätty säästöohjelma, sillä puolustusministeriö halusi pienentää kustannuksia enemmän laivastossa kuin muissa asevoimien haaroissa. Itämeren laivasto oli menettänyt entisen strategisen tehtävänsä, joten sitä alettiin romuttaa tai siirtää muualle.⁵⁶

Baltian vapautumisprosessi päättyi vasta elokuussa 1994, kun viimeiset venäläisjoukot poistuivat. Vain yksi venäläinen sotilaslaitos, Latviassa sijaitseva Skrundan kaukovalvontatutka-asema, säilyy käytössä elokuuhun 1998. Siellä saa sopimuksen mukaan työskennellä 900 venäläistä sotilasta tai teknikkoa, ja Ety-järjestöllä on tehtävänä valvoa sopimuksen noudattamista.⁵⁷

4 TILANNE ITÄMEREN ALUEELLA

Baltian turvallisuustilanne riippuu voimakkaasti Venäjän kehityksestä, joka puolestaan on osa Euroopan ja jopa maailman yleistilannetta.⁵⁸ Vaikka Venäjä ei ole voimavaroiltaan läheskään Neuvostoliiton veroinen, sillä kuitenkin on suuri maa-alue ja runsaat luonnonvarat

⁵⁴ Dzintra Bungs, "Progress on Withdrawal from the Baltic States", *RFE/RL Research Report* Vol. 2, N:o 25, 18 June 1993, s. 50 - 59.

⁵⁵ Sama, s. 57 - 58.

⁵⁶ Pavel Baev, *The Russian Army in Time of Troubles* (PRIO, Sage, London 1996), s. 96 ja 162 - 165.

⁵⁷ Lejins (1996), s. 46 - 47.

⁵⁸ Geopoliittisesta kehityksestä Itämeren ja Baltian kehitykselle ks. esim. Heinz Brill, "Dimensionen der Sicherheitspolitik aus geopolitischer Sicht nach dem Ende des Ost-West-Konflikts", *Österreichische Militärische Zeitschrift* 5/1996, s. 519 - 528.

sekä turvallisuuspoliittisesti erittäin merkittävä, Neuvostoliitolta periytynyt ydinaseistus. Ulkomaailmalle ydinaseistus ja ydinteknologia muodostavat kahtalaisen uhan: Eninnäkin on olemassa vaara ydinaseiden hallitsemattomasta leviämisestä ja toiseksi, ne ovat köyhtyneen Venäjän viimeinen strateginen pelotusväline ja suurvallan status-symboli.⁵⁹ Lisäksi Venäjän ja muiden IVY-maiden ydinreaktorit sekä käytetyt ydinpolttoaineet muodostavat merkittävän ympäristöuhan.

Euroopan kokonaisuuden osana on Itämeren tilanne monien sellaisten tekijöiden summa, jotka vaikuttavat Baltian maihin mutta joihin balteilla ei ole paljonkaan mahdollisuuksia puuttua. Erityinen ongelma tässä suhteessa on Kaliningradin venäläinen eksklaavi, jota voidaan pitää Itämeren turvallisuuspoliittisen tilanteen kuumemittarina.

4.1 Euroopan kehityksen skenaarioita

Etyk-valtiot allekirjoittivat marraskuussa 1990 Pariisissa **Uuden Euroopan peruskirjan**, jossa julistettiin läntisen liberalismien arvot yleispäteviksi. Tätä peruskirjaa pidettiin eräänlaisena kylmän sodan päättäneenä rauhansopimuksena, ja se määritti myös konkreettisia turvallisuuspoliittisia periaatteita, kuten konfliktien rauhanomaisen ratkaisemisen, solidaarisuuden osoittamisen hyökkäyksen kohteeksi joutunutta kohtaan, sopimusvaraisen aseidenriisunnan sekä kaikkien kansojen ja erityisesti vähemmistöjen oikeudenmukaisen kohtelun. Kuitenkin jo heti seuraavana vuonna Etyk epäonnistui täydellisesti - monien muiden järjestöjen ohella - Jugoslavian kriisin hallitsemisessa, mikä vaikutti kohtalokkaasti sen uskottavuuteen etenkin itäeurooppalaisten kansojen silmissä ja tuhosi illusion alueellisen kollektiivisen turvallisuuden instituution voimasta.⁶⁰

On myös hyvä muistaa, että nimenomaan Baltian maiden johtajille ja kansalaisille Pariisin konferenssi oli erittäin masentava kokemus. Heidän oikeutensa tulla kuulluksi torjuttiin tai heidän asiansa yksinkertaisesti pyyhittiin pois pöydältä häiritsemästä kylmän sodan jälkeistä eurooppalaista harmoniaa.⁶¹

Uuden Euroopan peruskirjan hengessä syntyi lähivuosina monia uusia foorumeita, ja myös vanhemmat organisaatiot muunsivat toimintojaan uuden tilanteen mukaiseksi. On kuitenkin kyseenalaista, onko instituutioiden suuri määrä todella yhteistoiminnan ja konfliktien hallinnan kannalta paras ratkaisu, vai olisiko sittenkin parempi ratkoa tilanteiden esiin tuomia pulmia löyhemmillä yhteistoimintaverkostoilla ja *ad hoc* -liittoutumilla.

Instituutioita voidaan käyttää myös tekosyynä passiivisuudelle silloin, kun valtiot kansallisten etujensa vuoksi ovat haluttomia puuttumaan johonkin konflikti- tai kriisitilanteeseen. Onkin aiheellisesti huomautettu, että Irakin suorittamaan Kuwaitin miehitykseen tuskin olisi reagoitu riittäväällä voimalla, jos asia olisi jätetty yksin kansainvälisten järjestöjen hoi-

⁵⁹ Ks. esim. Baev (1996), s. 41 - 46.

⁶⁰ Europäische Sicherheit - Europäische Instabilitäten, (Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie, Wien 1993), s. 16 - 18 ja 55 - 59.

⁶¹ Lejins (1996), s. 43 - 44.

toon. Irakin vastaisen liittoutuman muodostivat voimakkaat kansallisvaltiot, lähinnä Yhdysvallat ja Englanti. Samoja piirteitä oli havaittavissa Jugoslavian kriisin hallinnassa tai oikeammin hallitsemattomuudessa.⁶²

Itämeren alueelle ja Baltialle, jotka sijaitsevat suurempien geopoliittisten alueiden ylimenovyöhykkeellä, on yleistilanteen kehitys ratkaisevan tärkeä. Sitä ei luonnollisesti voida enustaa, vaan on tyydyttävä vaihtoehtoisten tulevaisuudenkuvien eli skenaarioiden hahmotamiseen.

Euroopan poliittiselle kehitykselle voidaan luonnostella kolme skenaariota, joilla on hyvin erilainen vaikutus Itämeren tilanteen kehitykselle:

1. **Integraation Eurooppa** perustuu ajatukselle, että läntisen Euroopan yhdentymiskehitys laajenee "suuren suunnitelman" mukaisesti vähitellen myös Itä-Eurooppaan. Maastrichtin sopimuksen perusteella Euroopan unionin instituutioiden toimintaa "syvennetään" ja aluetta laajennetaan. Mahdollisesti syntyy erilaisia yhdentymisen nopeuksia ja kehiä, mutta vähitellen läntiset arvot, erityisesti liberaali demokratia, ihmisoikeudet ja markkinatalous, leviävät itään aina Venäjää myöten, jolloin syntyy laaja "vakauden ja turvallisuuden vyöhyke". Naton laajeneminen voi tapahtua yhtäaikaaisesti EU:n laajenemisen kanssa, vaikka tätä ei pidetä välttämättömänä ehtona.⁶³

Turvallisuuspolitiikassa noudatettaisiin yleisesti kollektiivisen tai "yhteisen" turvallisuuden periaatteita. Tämä malli on ollut myös pohjana itäiseen Eurooppaan suunnatulle "vakauspoliitikalle"⁶⁴, ja se näytti aluksi myös Venäjän kannalta hyväksyttävältä. Parin viime vuoden aikana on törmätty yhä enemmän käytännöllisiin vaikeuksiin ja erityisesti integraation laajennuksen aikatauluja on lykätty.⁶⁵

2. **Blokkijaon Eurooppa**: Läntisen Euroopan liittoutuma, Euroopan unioni joko WEU/Naton kanssa tai yksin, kehittyy eksklusiiviseksi "Euroopan linnoitukseksi", ja reaktiona idässä sitä aletaan pitää yhä selvemmin vastustajana. Länsieurooppalaisen ("pieneurooppalaisen") yhteisön historiallisena esikuvana on Kaarle Suuren valtakunta 800-luvun alusta, jolloin uuden unionin (EU:n) tehtävänä on palauttaa yli tuhanneksi vuodeksi katkennut Saksan ja Ranskan yhteys. Sama malli voi toteutua myös Naton ja Yhdysvaltojen johdolla, niin

⁶² Ks. Philip Zelikow, "The Masque of Institutions", *Survival*, Vol. 38, N:o 1, Spring 1996, s. 6 - 18.

⁶³ Tämä malli ja sen kriittiset kohdat on esitetty raportissa Mathias Jopp, *The Strategic Implications of European Integration*, (Adelphi Paper 290, IISS, July 1994), s. 3 - 30.

⁶⁴ Käsitteestä ks. Kari Möttölä, *Vakauspoliittikka, konfliktinhallinta ja pelotepuolustus* (UM taustat 1:1995), s. 20 - 23.

⁶⁵ Mallin kohtaamista periaatteellisista ja käytännön vaikeuksista turvallisuuspolitiikan alalla ks. esim. Josef Joffe, "Collective Security and the Future of Europe: Failed Dreams and Dead Ends", *Survival*, Spring 1992, s. 36 - 50. Erityisesti Venäjän kehityksestä ks. esim. Sergounin (1996), s. 107 - 115.

kuin Naton itälaajennushankkeen yhteydessä näyttää nyt olevan käymässä.⁶⁶ Venäjä pyrkii tällöin muodostamaan IVY-maista vastaliiton tai uuden venäläisen imperiumin.

Venäjäns eristämisen osalta tilanne muistuttaa kylmän sodan alkuvaihetta tai ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ranskan ja Englannin toimesta Venäjää ja Saksaa erottamaan muodostettua "suojavyötä" (ransk. cordon sanitaire) ja siihen liittyntä "reunavaltiopoliitikkaa". Kylmä sota ei sellaisenaan voi palata, koska se syntyi hyvin erikoisissa oloissa toisen maailmansodan jälkeen. Venäjällä ei ole resursseja samanlaiseen ekspansiiviseen politiikkaan ja ideologiseen kamppailuun, kuten oli vielä toisen maailmansodan voittajaksi kohoaneella, Stalinin johtamalla Neuvostoliitolla. Kuitenkin uusi blokkijako Euroopassa tämän mallin mukaisena on aivan mahdollinen, ja voidaan myös arvioida, että blokkien rajalla kriisiherkkyys lisääntyy.⁶⁷

3. **Klassinen suurvaltapoliitiikan malli**, jolloin keskellä on Saksa, lännessä Iso-Britannia ja Ranska sekä idässä Venäjä. Suurvaltapoliitikkaa voidaan harjoittaa joko yhteistä päätöksentekoa suosivana "konserttina" (esim. Wienin kongressi 1815 ja sitä seurannut järjestelmä) tai voimatasapainon (Balance of Power) periaatteilla. Tässä mallissa suurvallat ovat politiikan keskeisiä toteuttajia ja muodostavat ympärilleen satelliittivaltioiden ryhmittymiä. Mahdollisuudet suurvaltapoliitiikan toteutumiseen kasvavat, jos integraatiokehitys taantuu tai vakava kriisikehitys alkaa levitä. On kuitenkin liioittelua väittää, että suurvaltapoliitiikan malli olisi välttämättä tuhoisa Euroopalle. Vuodesta 1815 alkaen suurvaltojen "konsertti" mahdollisti Euroopan historiassa harvinaisen pitkän ajanjakson - lähes vuosisadan - ilman suuria sotia.⁶⁸

Muunnelmana suurvaltamallista on **geopoliittisten alueiden Eurooppa**, jossa keskellä on historiallinen Saksa-johtoinen Keski-Eurooppa ympärillään atlanttinen Länsi-Eurooppa, etelässä Välimeren Eurooppa, Venäjän hallitsema Itä-Eurooppa ja Pohjois-Eurooppa. Uutta kylmän sodan jälkeisessä tilanteessa on nimenomaan Keski-Euroopan paluu geopoliittiselle kartalle. Mainittujen alueiden kesken vallitsee monista asioista hyvin erilaisia, usein kulttuuriin ja maantieteeseen pohjautuvia käsityksiä, mikä näkyy muun muassa EU-politiikassa. Kylmän sodan ajalta periytyneet organisaatiot, ennen kaikkea Nato ja EU, ovat jo joutuneet kokemaan geopoliittisen hajanaisuuden aiheuttamia ongelmia.

⁶⁶ Ks. esim. Zbigniew Brzezinski, "Die übereilte Partnerschaft", *Europa Archiv* 5/1994, s. 123 - 131. Hänen esityksenä mukaan lännen pitäisi nopeasti täyttää itäiseen Eurooppaan syntynyt voimatyhjiö. Länsivaltojen olisi työnnettävä Venäjä luonnollisten rajojensa taakse laajentamalla Natoa Puolaan ja tukemalla Ukrainaa Venäjää vastaan. Samasta aiheesta Zbigniew Brzezinski, "NATO - Expand or Die?", *New York Times*, December 28, 1994.

⁶⁷ Blokkijaon toteutumisen kannalta ei ole kovin merkittävää, kumpi puoli sen panee alkuun. Tilanteen kärjistymisen eli eskalaation prosessi voi noudattaa aktion-reaktion mallia, kuten tapahtui kylmän sodan alkuvaiheissa 1947 - 1950. Sota Tshetsjeniassa on jo myötävaikuttanut eskalaatioon siinä kuin Naton itälaajennushankekin. Ks. esim. Gerhard Wettig, "Umstrittene Grundlagen der Sicherheit in Europa", *Aussenpolitik* 1/1995, s. 40 - 50.

⁶⁸ Myös YK:n turvallisuusneuvosto vastaa "suurvaltakonsertin" mallia, koska viiden pysyvän jäsenen täytyy saavuttaa yksimielisyys. Kokonaan toinen kysymys on, että YK toisen maailmansodan voittajien luomuksena ei suurvaltojen osalta enää vastaa poliittisia realiteetteja. Ks. Philip Zelikow, "The New Concert of Europe", *Survival*, Summer 1992, s. 12 - 30.

Jännitystilanteet ja kriisit ovat historian kuluessa usein keskittyneet geopoliittisten alueiden rajakohdille, esimerkiksi Balkanille. On kuitenkin kehittynyt uusia tekijöitä, lähinnä ehkä parantuneet yhteydet, jotka tekevät kyseenalaiseksi väitteet "historian toistumisesta" ja helpottavat poliittisen vakauden saavuttamista myös "voimaviihojen leikkauskohdassa" Itämeren alueella ja Baltiassa. Geopoliittiset tekijät ja niihin liittyvät ongelmat ovat kuitenkin tosiasiota, jotka on turvallisuuspolitiikassa syytä ottaa huomioon. Itämeren ja Baltian turvallisuudesta on pystyttävä huolehtimaan riippumatta siitä, mikä mainituista skenaarioista lähiaikoina toteutuu.

4.2 Itämeren alueen yhteistyön näkymät

Jo kylmän sodan aikana nähtiin tärkeäksi kehittää blokkirajat ylittävää yhteistoimintaa etenkin ympäristönsuojelun alalla. Helsinki-komissio (HELCOM) vuodelta 1974 onkin tuonut tehokkuutta merellisen ympäristön suojeluun, vaikka monet ovat odottaneet nopeampaa vaikutusta. HELCOM on **funktionaalisen yhteistyön** esimerkki, aivan kuin ohjelma Healthy Cities, joka on pyrkinyt parantamaan Itämeren suurten rantakaupunkien infrastruktuuria.⁶⁹

Itämeren maiden neuvosto perustettiin Kööpenhaminassa maaliskuussa 1992 edistämään **poliittista yhteistyötä, demokratiaa ja markkinataloutta**. Kyseessä on valtioiden välinen neuvottelufoorumi, jollainen muodostettiin pian myös Barentsin meren aluetta varten. Itämeren maiden neuvoston jäseninä ovat alusta lähtien olleet Latvia, Liettua, Norja, Puola, Ruotsi, Suomi, Tanska, Venäjä, Viro ja Euroopan unioni. Islanti liittyi vuonna 1995. Neuvosto järjestää vuosittain ministerikokouksia ja erityisalojen konferensseja.⁷⁰

Ministerikokouksien ohella järjestettiin toukokuussa 1996 Visbyssä ensi kerran Itämeren maiden hallitusten päämiesten konferenssi. Euroopan unioni oli valmistelemassa laajan ohjelman, joka muistutti EU:n Välimeren ohjelmaa ja tähtäsi Itämeren alueen itäisen osan poliittisen ja taloudellisen tilanteen vakauttamiseen.⁷¹ Konferenssissa esiteltiin EU:n komission valmisteleva ohjelma ja keskusteltiin valtioiden välisistä toimista kansainvälisen organisoitun rikollisuuden torjumiseksi ja ympäristönsuojelun parantamiseksi Itämeren piirissä.⁷²

⁶⁹ Funktionaalisesta yhteistyöstä lähemmin ks. Susanna Perko, Verkostojen Itämeri (Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus, Tampere 1995), s. 37 - 66.

⁷⁰ Ks. esim. Council of the Baltic Sea States (Special issue of the CBSS Monitor, Tallinn 1994), Axel Krohn, Eine neue Sicherheitspolitik für den Ostseeraum (Leske + Budrich, Opladen 1993), s. 11 - 12 ja Perko (1995), s. 82 - 88.

⁷¹ EU:n komission Itämeren alueen aloitteesta ks. Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitea, Tiedote: Euroopan unionin ja Itämeren rannikkovaltioiden väliset suhteet, Bryssel 23.1.1997, s. 23 - 24.

⁷² Sama, s. 24 - 25. Ks. myös Gunnar Lassinantti, "Foreword" teoksessa Visions of European security (Stockholm 1996), s. 12.

Pohjoismaiden neuvosto (Islanti, Norja, Ruotsi, Suomi ja Tanska) on ulottanut toimintansa myös Itämeren yli, mutta ei kuitenkaan ole ottanut varsinaisiksi jäsenikseen Baltian maita. Pohjoismaiden neuvosto on keskittynyt enimmäkseen kulttuurisiin ja yhteiskuntapolitiikan kysymyksiin, mutta myös turvallisuuspolitiikka on viime vuosina otettu asialistalle.

Baltian maiden neuvosto, johon kuuluvat Latvia, Liettua ja Viro, muistuttaa toimintaperiaatteeltaan Pohjoismaiden neuvostoa. Kuitenkin tehokkaan yhteistoiminnan aikaansaaminen Baltian maiden kesken on osoittautunut jatkuvasti vaikeaksi.⁷³

Lisäksi toimii lukuisia valtiollisia ja ei-hallitusten välisiä (NGO) yhteistyöryhmiä ja aloitteita. Kylmän sodan päättymisen jälkeen ensimmäisiä aloitteita oli palauttaa henkiin vanha Hansa-liitto löyhähkön yhteistyöverkoston muodossa. Schleswig-Holsteinin osavaltion hallitus ja eräät suomalaiset organisaatiot olivat tässä suhteessa aktiivisia,⁷⁴ mutta muuten eivät saksalaiset ole olleet kovin innokkaita Itämeren politiikan edistämässä.⁷⁵

Kestänee vielä kauan, ennen kuin Saksa on jälleen aidosti Itämeren maa. Ehkä siihen on paremmat edellytykset, kun liittohallitus ja parlamentti ovat ensin muuttaneet Berliiniin ja politiikan painopiste väistämättä siirtyy myös Reininmaalta lähemmäksi Itämerta. Myös historiallinen nimitys Hansa herätti Itämeren alueella jonkin verran ristiriitaisia tunteita, koska siihen liittyi myös vahva germaanien hegemonian leima. Niinpä "uuden Hansan" idea ei ole saanut riittävää kannatusta.

Pro Baltica Forum on lähinnä taloudellisen alan yhteistyömuodostelma, joka perustuu suomalais-saksalaiseen aloitteeseen. Päämääränä on edistää Baltian maiden kehitystä. Foorumi organisoi vuosittain seminaareja ja järjestää koulutusta Baltian maiden asukkaille sekä levittää informaatiota Baltian taloudellisista mahdollisuuksista.⁷⁶

Esimerkki käytännöllisestä yhteistyöstä on tiehanke Via Baltica, joka kulkee Helsingistä ensin Tallinnaan ja sieltä Baltian läpi Puolaan. Tie on ollut verraten hyvässä kunnossa, mutta pitkään esiintyi vaikeuksia rajanylityspaikoilla, varsinkin Liettuan ja Puolan välillä. Via Baltican yhteydessä on tullut esille myös kilpailutilanne alueen valtioiden ja seutujen kesken. Itämeren länsipuoliset maat eivät halua vakavaa kilpailijaa omille reiteilleen, eikä

⁷³ Ks. esim. ulkoministeri Siim Kallasin haastattelu, Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics, November 1995, Tallinn Sakala Center, s. 50 - 53.

⁷⁴ Ks. Ole Waeber - Pertti Joenniemi, "Region in the Making. A Blueprint for Baltic Sea Politics" teoksessa Christian Wellmann (ed.), The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation? (Hamburg 1992), s. 38 - 40.

⁷⁵ Ks. Peer Lange, "Eine verkannte Herausforderung - Deutschland und die Neuordnung der Sicherheit im Ostseeraum", teoksessa Burkhard Aufermann/Pekka Visuri (Hrsg.), Nordeuropa und die deutsche Herausforderung (Nomos, Baden-Baden 1995), s. 157 - 168 ja Axel Krohn, "Germany" teoksessa Axel Krohn (ed.), The Baltic Sea Region (Nomos, Baden-Baden 1996), s. 97.

⁷⁶ Pro Baltica Forum, Report on operations 1995.

Baltian maiden keskeinen ja Puolan kanssa tehtävä taloudellis-poliittinen yhteistyö ole edennyt kovinkaan kitkattomasti.⁷⁷

Funktionaalisen yhteistyön **turvallisuuspoliittinen merkitys** on epäilemättä huomattava, vaikka se ei tyydytäkään "kovia turvatakuita" haluavia. Kylmän sodan jälkeen ovat yhteistyön ja kanssakäymisen edellytykset joka tapauksessa parantuneet, mikä kuvastuu myös lukuisista aloitteista, ohjelmista ja organisaatioista. Perustava ongelma on elintasoerojen jyrkkyys Itämeren länsi- ja itärantojen välillä. Samantapainen kuilu on kehittymässä Baltian maiden ja IVY-maiden (Venäjän ja Valko-Venäjän) välille. Siksi yhteistyö Itämeren alueella ei ole itsestäänselvyys, vaan sen edistäminen vaatii aktiivisia toimia.⁷⁸

Taloudellinen kilpailu Itämeren alueen valtioiden ja kaupunkien välillä on realiteetti, joka haittaa yhteistoiminnan kehittymistä mutta kuuluu myös vapaan markkinatalouden luonteeseen. Turvallisuuspoliittinen ongelma siitä tulee, jos avoimen kilpailun edellytyksiä haitataan poliittisilla suojelutoimilla tai jos korruptio ja muu rikollisuus päästetään vallitsemaan Baltian markkinoilla ja samalla rapauttamaan poliittista moraalialia. Hillitsemätön "riistokapitalismi" yhdistyneenä yhteiskuntien sisäiseen korruptioon veisi pohjan myös kaikenlaisilta tehokailta maanpuolustuksen järjestelyiltä.

4.3 Sotilaalliset voimat

Kylmän sodan aikana Itämeri oli lähinnä Neuvostoliiton ja Varsovan liiton Keski-Euroopan voimien sivusta-alue ja huoltoreitti, mutta se toimi myös porttina valtamerille. Neuvostoliiton Itämeren laivastolla ei ollut kuitenkaan käytännössä mahdollisuuksia yrittää väkivaltaista ulosmurtautumista Tanskan salmien läpi Atlantille muuten kuin maavoimien Pohjois-Saksan kautta suorittaman Tanskan valtausoperaation jälkeen. Sitä paitsi sellaisen valtamerille suunnatun itsenäisen merisotatoimen strategiset päämäärät olisivat olleet epäselvät. Pikemminkin oli kysymys "eteenpäinpuolustuksesta" (engl. forward defence, saks. Vorwärtsverteidigung), jolla Varsovan liitto sotatilanteessa olisi yrittänyt päästä Atlantin rannoille, ennen kuin amerikkalaiset vahvennukset ja huoltokuljetukset ehtisivät saapua Atlantin takaa. Natolle Itämeri oli myös mahdollinen meri- ja ilmavoimien taistelualue, jolla voitiin häiritä Neuvostoliiton voimia Baltiassa ja sen rannikoilla.⁷⁹

Pohjoismaat eivät arvioineet Itämeren tilannetta aivan niin vakavaksi kuin Keski-Euroopasta saattoi näyttää. Skandinaviasta katsottuna pohjoiset merialueet olivat huomattavasti vaarallisempia, koska siellä suurvaltojen laivastot olivat välittömästi toisiaan vastassa ja Neuvostoliiton merellisten ydinasevoimien pääosa käytti Jäämeren rantoja tukikohtinaan. Itämeri oli sotilaallisesti arvioituna tavallaan Neuvostoliiton sisäinen merialue. Näistä syistä

⁷⁷ Ks. esim. Perko (1995), s. 104 - 106.

⁷⁸ Esim. Visbyn turvallisuuspoliittisessa seminaarissa (Towards a common Baltic security) 29. - 31.8.1996 puheenjohtajana toiminut Bo Huldt totesi, että keskustelussa oli esitetty enemmän erottavia kuin yhdistäviä tekijöitä.

⁷⁹ Ks. esim. Nordeuropa. Ausfalltor der Sowjetunion zu den Weltmeeren (Deutsches Marine-Institut, Herford 1985), s. 18 - 60.

pohjoismaiden turvallisuuspolitiikka (ehkä Tanskaa lukuunottamatta) keskittyi enemmän pohjoisten merialueiden suunnan ongelmiin.⁸⁰ Vain salaperäiset sukellusvenehavainnot Ruotsin aluevesillä olivat muistutus Itämeren jatkuvasta sotilaallisesta merkityksestä.⁸¹

Itämeren alueen sotilaalliset voimat ovat yleisesti ottaen supistuneet sen jälkeen, kun Neuvostoliiton ja Venäjän joukot poistuivat. Toisaalta Naton, Ruotsin ja Suomen voimat ovat pysyneet suunnilleen ennallaan. Vain Baltiaan syntyi selvästi "sotilaallinen tyhjiö".

Naton vakinaiset voimat Itämerellä (Tanskassa ja Pohjois-Saksassa) käsittivät vuonna 1989 noin 70 000 sotilasta, kun taas Varsovan liitolla oli Itämeren äärellä (Saksassa, Puolassa ja Baltiassa) ylivoimaiset maavoimat, noin 400 000 sotilasta. Neuvostoliiton Itämeren laivasto oli tuolloin 47 suuren ja 155 pienemmän pinta-aluksen sekä 47 sukellusveneen kalustomäärillään ylivoimainen Natoon nähden, vaikka Tanskan salmien puolustuksen murtamiseen ne eivät olisikaan riittäneet. Itämeren suulla olivat nimittäin voimat pääpiirtein tasoissa.⁸²

Vuonna 1996 Venäjän Itämeren laivastolla oli käytössään 31 suurehkoa alusta (3 hävittäjää ja 28 fregattia) sekä kuusi sukellusvenettä. Kaikki alukset eivät olleet purjehduksessa. Kaliningradin alueella oli maavoimilla 24 000 sotilasta, joilla oli kalustonaan muun muassa 850 taistelupanssarivaunua, 1000 muuta panssariajoneuvoa, 410 tykistöasetta ja 50 taisteluhelikopteria. Leningradin ja Moskovan sotilaspiireistä voi Itämeren suunnalle olla käytettävissä lisäksi noin 100 000 sotilasta.⁸³

Nykyisin Naton maavoimat Itämeren alueella toimivat Tanskassa sijaitsevan komentoportaan BALTAP/AFCENT ja merivoimat Englannissa sijaitsevan esikunnan AFNORTHWEST alaisuudessa. Vuonna 1996 Itämeren suun alueen vakinaisilla maavoimilla oli noin 40 000 sotilasta, merivoimilla 17 hävittäjää tai fregattia sekä 22 sukellusvenettä ja ilmavoimilla noin 300 taistelulentokonetta.⁸⁴ Natolla on hyvät mahdollisuudet tuoda Itämerelle noin viikon kuluessa lähes saman verran meri- ja ilmavoimien vahvennuksia. Naton voimien laatu ja taisteluvalmius on nykyisin huomattavasti parempi kuin Venäjän joukoilla. Lisäksi voidaan myös 250 000 Puolan armeijan sotilasta laskea käytännössä Naton vahvuuksiin.⁸⁵ Tämä vahvistaa lähinnä arvion, että eteläisen Itämeren alueen voimasuhteet ovat kääntyneet selvästi Naton hyväksi.

⁸⁰ Ks. esim. Falk Bomsdorf, Sicherheit im Norden Europas (Nomos, Baden-Baden 1989).

⁸¹ Ks. Katarina Brodin, "Die Nordflanke Europas aus schwedischer Sicht" teoksessa Ausfalltor... s. 105 - 131.

⁸² Tiedot perustuvat lähinnä teokseen The Military Balance 1989 - 1990 (IISS, London 1989). On kuitenkin huomattava, että Neuvostoliiton Itämeren laivaston aluksista suuri osa oli vanhentuneita. Sukellusveneistä puolet oli suorastaan romutuskunnossa.

⁸³ The Military Balance 1996/97 (IISS, London 1996). Ks. myös Vladimir Baranovsky, "Russia" teoksessa Krohn (1996), s. 176.

⁸⁴ Laivastovoimiin on laskettu Tanskan ja Saksan laivastot. The Military Balance 1996/97.

⁸⁵ Ks. Halina Ognik, "Poland" teoksessa Krohn (1996), s. 130 - 134.

Ei ole nähtävissä ainakaan vuosikymmeneen tilannetta, jossa Venäjä voisi edes vakavasti yrittää hyökkäysoperaatiota Itämeren alueella muualla kuin Baltiassa. Venäjän sotilaallinen kokonaisvoima on korkeintaan noin kolmasosa Neuvostoliiton ajan tasosta, ja kapasiteetin kehityksen suunta on laskeva. Asetuotanto on lähes pysähtynyt ja henkilöstön laatu huonontunut.

Venäjän sotilasmenojen suhteellinen osuus BKT:sta on laskenut Neuvostoliiton ajan 15 - 20 prosentin tasosta alle viiteen prosenttiin. Samalla on otettava huomioon, että vertailtava kokonaistuotanto on laskenut alle 40 prosenttiin Neuvostoliiton tasosta. Koska läheskään kaikki budjetoidut rahat eivät ole päättyneet asevoimille, todellinen sotilasmenojen BKT-osuus lienee nykyisin 2 - 3 prosenttia. On arvioitu, että Venäjän sotilasmenot ovat noin seitsemän prosenttia ja varustehankintoihin käytettävissä oleva rahamäärä on vain kaksi prosenttia Neuvostoliiton aikaisesta tasosta.⁸⁶ Vaikka mainittujen tilastolukujen tarkkuus voidaankin kyseenalaistaa, ne osoittavat riittävästi suuruusluokkia ja kehityksen suuntaa.

Latviasta Jäämerelle ulottuvan Leningradin sotilaspiirin joukoissa oli 1996 noin 52 000 sotilasta sijoitettuna viiteen moottoroituun jalkaväkidivisioonan, kolmeen erilliseen prikaatiin ja yhteen maahanlaskudivisioonan, varustuksenaan noin 870 taistelupanssarivaunua, 740 rynnäköpanssarivaunua, 1000 tykkiä ja 60 taisteluhelikopteria. Sotilaspiirin joukkoja tukee noin 100 pommituskonetta tai rynnäköhävittäjää sekä 300 torjuntahävittäjää.⁸⁷

Toukokuussa 1996 tarkistettiin Euroopan tavanomaisista aseista tehtyä sopimusta (TAE), joka alunperin oli solmittu Naton ja Varsovan liiton välille. Uuden tulkinnan mukaan venäläisjoukot saavat pitää entistä suuremman aseistuksen Baltian suunnalla. Pihkovan (Pskovin) alue irroitettiin "sivustakiintiöistä", jolloin uusi sopimus sallii Venäjän armeijalle siellä 600 panssariajoneuvoa enemmän kuin ennen. On siis mahdollista, että Venäjän armeija saisi alkuperäiseen kiintiöön verrattuna pitää noin kolminkertaisesti raskasta aseistusta Viron ja Latvian rajalla.⁸⁸

Baltian maissa sopimuksen korjaus herätti huolestumista, koska se nähtiin lännen etukäteen annettuna myönnytyksenä mahdollisesta Naton itälaajennuksesta Keski-Euroopassa, mutta käytännössä sen sotilaallinen merkitys on vähäinen. Venäjä olisi ilman uudelleentulkintaa voinut sijoittaa Baltian maiden vastaiselle rajalle kriisitilanteessa tarvitsemansa aseistuksen. Lisäksi on huomattava, että TAE-sopimus syntyi vuosina 1989 - 1990 aivan toisenlaisiin oloisiin kuin nykyisin vallitsee.

Baltian maiden sotilaallinen voima on edelleen vähäinen, mutta se kasvaa kaiken aikaa. Noissa maissa on vakinaisia maavoimien joukkoja 13 taistelupataljoonaa, yhteensä noin 15 000 sotilasta. Vakinaisten asevoimien tukena ovat vahvuudeltaan hieman yli kaksinkertaiset vapaaehtoiset suojeluskuntajoukot. Baltian maiden asevoimilla ei ole käytännöllisesti

⁸⁶ Dmitri Trenin, "Russia's Military Resources", raportissa Vogel/Schröder (1996), s. 58 - 60. Ks. myös Roland Goetz, "Russia's Economic Potential as a Basis for its Foreign Policy", Aussenpolitik 11/1996, s. 136 - 145.

⁸⁷ The Military Balance 1996/97. Ks. myös The Military Balance in Northern Europe 1995 - 1996 (Oslo 1996), s. 5 - 6 ja 27.

⁸⁸ "More weapons on Baltic Border", Transition Vol. 2, N:o 14, 12.7.1996, s. 67.

katsoen lainkaan raskasta aseistusta eikä tukena ilmavoimia. Sen sijaan merialueiden valvontaan on jonkin verran aluksia. Rajajoukoissa on lisäksi noin 10 000 miestä.⁸⁹

Ruotsin vakinaisissa asevoimissa on noin 62 000 sotilasta ja reservissä noin 700 000. Varustus on hyvää, mm. 660 taistelupanssarivaunua, 1000 muuta panssariajoneuvoa, 800 kenttätykkiä, 410 taistelulentokonetta sekä laivastolla muun muassa 14 sukellusvenettä.⁹⁰

Suomen puolustusvoimissa on noin 32 000 vakinaisen väen sotilasta ja reservissä noin 500 000. Varustuksena on 230 taistelupanssarivaunua ja 1000 muuta panssariajoneuvoa, 1300 kenttätykkiä, 120 taistelulentokonetta ja 14 taistelualusta.⁹¹

Sotilaalliset voimat Itämeren piirissä ovat siis kylmän sodan päättymisestä huolimatta pysyneet verraten suurina. Suuntaus on kuitenkin ollut hienokseltaan laskeva. Suoranainen romahdus on tapahtunut Venäjän Itämeren laivaston vahvuudessa ja laadussa. Sillä on ollut suuria vaikeuksia ylläpitää edes minimitasoista harjoitustoimintaa. Myös Itämeren laivastolle soveltuvien uusien sotalaivojen rakentaminen on lähes pysähtynyt.⁹²

Asevoimien sijoittelusta ja kapasiteeteista voi päätellä, että Itämeren alueella juuri nyt vallitsee **pääpiirteinen tasapaino**. Merkittävää on, että nimenomaan Saksa on toiminut hyvin pidättyvästi eikä ole siirtänyt asevoimiaan paljonkaan Itämeren suunnalle. Lisäksi Saksan Bundeswehriin henkilöstöä on vähennetty vuodesta 1990 (580 000 sotilasta) noin 340 000 sotilaan vahvuuteen. Myös sotilasmenot ovat pienentyneet, ja suuntaus jatkuu.⁹³ Saksan laivaston tukikohdat on tarkoitus säilyttää pääosin Pohjanmeren rannalla tai Kielin lähellä.⁹⁴

Vakavassa kriisissä Natolla on mahdollisuus nopeasti vahvistaa merivoimiaan ja kontrolloida lähes koko Itämerta. Venäjä voisi kuitenkin häiritä tehokkaasti Naton merioperaatioita, jos se saisi jälleen haltuunsa Baltian rannikot. Ilman näitä alueitakin Venäjä luonnollisesti voi aiheuttaa vakavia häiriöitä Itämeren liikenteelle ja merisotatoimille. Venäjän kannalta pahinta olisi Baltian maiden joutuminen sille vihamielisen liittoutuman käyttöön, sillä tuolta alueelta on helppo uhata Venäjän strategisesti tärkeitä kohteita.

⁸⁹ The Military Balance 1996/97. Ks. myös Lejins (1996), s. 55 - 56 ja Baranovsky (1996), s. 173.

⁹⁰ The Military Balance 1996/97.

⁹¹ Sama.

⁹² Ks. lähemmin Mikko Viitasalo - Bo Österlund, The Baltic - Sea of Changes (Finnish Defence Studies 9), Helsinki 1996.

⁹³ Ks. esim. Hartmut Bagger, "Die Allgemeine Wehrpflicht steht nicht zur Disposition", Euro-päische Sicherheit 2/1997, s. 8 - 14.

⁹⁴ Suunnitelma "Marine 2005" (käytetty myös nimeä "Flotte 2005"). Ks. Axel Krohn (1996), s. 106 - 110 ja Viitasalo - Österlund (1996), liite 6.

Erityisen vaikea Venäjälle on 900 000 asukkaan Kaliningradin alueen puolustus. Sinne sijoitetut noin 24 000 sotilaaan maavoimat ja huomattavat osat Itämeren laivaston aluksista ja ilmavoimista riittävät hyvin torjumaan hyökkäykset lähialueilta.⁹⁵ Alue on kuitenkin erityyksissä ja verraten pieni sotilaallisia operaatioita ajatellen. Sodan sattuessa ja jo vakavassa kriisitilanteessa venäläisillä olisi "strateginen pakko" ratkaista nopeasti, mitä alueelle tehdään. Vaihtoehtoina olisivat antautuminen tai yhteyksien turvaaminen Venäjälle tarvittaessa asevoimien käytöllä. Houkutus nopeaan iskuun Liettuan ja ehkä koko Baltian valtaamiseksi olisi suuri.

Kaliningradin alue venäläisenä sotilastukikohtana ja samalla kylmän sodan jäänteinä muodostaa huomattavan kriisipotentialin Itämerellä. Yritykset sen muuntamiseksi avoimeksi talousalueeksi eivät viime aikoina ole juurikaan menestyneet, ja Naton laajennushankkeen myötä kireämmäksi muuttunut poliittinen ilmapiiri tuskin lähiaikoina parantaa edellytyksiä. Kaliningradin ongelma vaarantaa jatkuvasti myös Baltian maiden turvallisuutta.⁹⁶

4.4 Itämeren maiden turvallisuusintressit

Euroopan turvallisuuspoliittisen tilanteen kannalta tärkein ajankohtainen asia on **kysymys Naton laajentumisesta itään**. Aivan riippumatta sen hyödyllisyydestä tai vahingollisuudesta, hanke vaikuttaa kaikkiin strategisiin ja turvallisuuspoliittisiin pohdintoihin myös Itämeren piirissä ja vaikeuttaa kehityssuunnitelmien laatimista. Ainakin yhtä merkittävä ja myös vaikeasti ennustettava on Euroopan unionin laajeneminen itään. Sen toteutuminen näyttää ajallisesti siirtyvän yhä kauemmaksi, joten Naton laajentumishanke on saanut ajallisen etusijan.

Epäilemättä kaikki osapuolet haluaisivat välttää uuden blokkirajan syntymistä Itämeren alueelle, koska taloudellisen ja poliittisen kanssakäymisen vapauttaminen on yleisesti koettu hyödylliseksi. Yhtä lailla totta on, että riippumatta laajennushankkeen kauniisti muotoiluista tarkoituksiperistä Venäjällä koetaan sotilasliiton ja sen myötä kaukaisten suurvaltojen vaikutusalueiden työntyminen kohti omia sydänalueita selvästi vihamieliseksi teoksi. Sotilasliiton laajennus on aina voimapolitiittinen toimi, jolla voi olla laajakantoisia seurauksia alkaen Venäjän sisäpolitiittisten asetelmien muutoksesta aina sotilaallisiin vastatoimiin.

Naton laajennuksen julkituodut tavoitteet ja perustelut ovat hyvin tunnetut, ja niitä on käsitelty monissa keskusteluissa jo parin vuoden ajan. Virallisesti ilmoitettuna tavoitteena on ensinnäkin vastata Keski- ja Itä-Euroopan maiden toiveeseen päästä mukaan läntiseen integraatioon. Toisaalta tarkoituksena on säilyttää Nato toimintakykyisenä puolustusliittona

⁹⁵ Ks. The Military Balance 1996/97 ja Baranovsky (1996), s. 174 - 177.

⁹⁶ Kaliningradin alueen merkityksestä ks. Peer Lange, "Das Gebiet Kaliningrad - Wegscheide für Russlands politische Strategie", Europa-Archiv 10/1993, s. 289 - 298. Ks. myös Alvydas Nikzhentaitis, "Das Kaliningrader Gebiet im Spannungsfeld internationaler Interessen", Osteuropa 10/1995, s. 927 - 935 ja Christian Wellmann, "Russia's Kaliningrad Exclave at the Crossroads", Cooperation and Conflict, Vol. 31, N:o 2, 2.6.1996, s. 161 - 183.

ja kykenevänä kriisinhallintaan alueensa ulkopuolella.⁹⁷ Yhdysvalloissa nähdään myös tärkeäksi jatkaa osallistumista Euroopan turvallisuuspolitiikkaan. Kongressille jätetyssä ulkoministeriön raportissa todetaan, että "Naton laajennus myötävaikuttaa rauhanomaisen, jakamattoman ja demokraattisen Euroopan rakentamiseen."⁹⁸

Hankkeen päämääränä oleva pyrkimys vakauttaa tilannetta itäisessä Euroopassa⁹⁹ viemällä sinne ennen kaikkea liberaalia demokratiaa ja vapaata markkinataloutta on verraten yleisesti hyväksytty, mutta sen tekee kiistanalaiseksi kysymys, miten ja millä ehdoilla tuo kaikki tapahtuisi. Onko Yhdysvaltojen johtaman sotilasliiton laajennus yleensäkin oikea vastaus itäisen Keski-Euroopan maiden ongelmiin, jotka ovat luonteeltaan lähinnä taloudellisia ja sisäpoliittisia? Asiaan kuuluu, ettei kukaan edes vakavissaan ole esittänytkaan laajennushankkeen ensimmäisten kohdemaiden olevan erityisesti sotilaallisten uhkien alaisia.

Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista ryhtyä käsittelemään tarkemmin Naton itälaajennukseen liittyviä ongelmia, mutta niiden olemassaolon ja luonteen toteaminen on tärkeää. Koko hankkeen tulevaisuuden kannalta ehkä merkittäväntä on **Yhdysvalloissa esitetty kritiikki**. Monet amerikkalaiset poliitikot ja tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota laajennuksen perustelujen ristiriitoihin ja toimenpiteeseen liittyviin epävarmuustekijöihin. Hankkeen vastustajien perustelut painottuvat Venäjän-suhteiden kärjistymisen vaaraan ja siitä edelleen seuraaviin ongelmiin politiikan ja talouden alalla, puhumattakaan uudelleen ajankoh-taistuvasta ydinaseuhasta. Yleisesti on vallalla haluttomuus ottaa lisää puolustusvastuuta Euroopassa, kun suuntauksena pitäisi olla sotilasmenojen vähentäminen ja strategisen painopisteen siirto Tyynen meren suunnalle.¹⁰⁰

Merkillepantavaa on, että aikoinaan kylmän sodan alkuvaiheessa kovan linjan patoamispolitiikkaa (containment) muotoilleet veteraanit, esimerkiksi Paul Nitze ja George F. Kennan, ovat varoitelleet sellaisen politiikan vaaroista nykytilanteessa ja suosittavat sen sijaan mieluummin Venäjän "sitomista" lännen kanssa yhteistoimintaan. Uudemmissa sotilaspolitiikan

⁹⁷ Ks. esim. artikkelisarja julkaisussa Survival Vol. 37, N:o 1, Spring 1995, erityisesti Asmus - Kugler - Larrabee, "NATO Expansion: The Next Steps", ja Study on NATO Enlargement (Brussels, September 1995). Laajennushankkeen alkuperäisistä syistä ja ongelmista ks. myös Karl Feldmeyer, "Europa mit Russland, Europa gegen Russland, eine Frage für alle und deshalb für keinen", Frankfurter Allgemeine Zeitung 7.12.1994.

⁹⁸ Report to the Congress on the Enlargement of the North Atlantic Treaty Organization: Rationale, Benefits, Costs and Implications (U.S. Department of State 24.2.1997).

⁹⁹ Tyypillinen tässä suhteessa oli Tanskan puolustusministerin Hans Haekkerupin lausunto ke-väällä 1996: "NATO will enlarge. We want to share with the rest of Europe the stability of the trans-Atlantic community. Together with the enlargement of the EU, this will be the most important peace project in the coming years". Teoksessa Visions of European security (1996). Ks. myös "Die NATO als Stabilisierungsanker", Karsten Voigtin haastattelu, Euro-päische Sicherheit 8/1996, s. 6 - 7.

¹⁰⁰ Ks. esim. Svein Melby, "USA diskuterar NATO-utvidelse", Internasjonal politik Vol. 54, N:o 4, 1996, s. 481 - 500.

asiantuntijoista mainittakoon senaattori Sam Nunnin kritiikki, jossa hän erityisesti varoitti Venäjän reaktioista ydinasepolitiikan alalla.¹⁰¹

Yhdysvaltojen poliittisen eliitin keskuudessa Naton laajennus nimenomaan Puolaan ollaan valmiit hyväksymään, koska siihen on jo ehditty sitoutua ja Puola on tärkeä kokonsa ja symboliarvonsa vuoksi. Presidentti Bill Clinton asettui koko arvovallallaan tukemaan laajennushanketta, ja uusi ulkoministeri Madeleine Albright pitää suunnitellun laajennuksen läpiviemistä maansa ulkopolitiikan tärkeimpänä tehtävänä tänä vuonna. Juuri kukaan ei kuitenkaan ole ilmoittanut kannattavansa laajennusta Baltian maihin, vaikka prosessin muuten sanotaan olevan "avoin".

Eurooppalaisissa Nato-maissa mielipiteet ovat yhtä lailla hajallaan. Laajennus ollaan ehkä valmiit hyväksymään hintana siitä, että Yhdysvallat ja Nato pysyvät tasapainottavana tekijänä Euroopassa. Ilman laajennusta Nato olisi vaarassa kuihtua pois, kun sen alkuperäinen tehtävä on jo päättynyt. Perustava epäily liittyy kysymykseen, miksi eurooppalaisten pitäisi hylätä lupaavasti alkanut idän ja lännen lähentyminen ja hyväksyä amerikkalaisten tekemä, turhan kiireinen ehdotus sotilasliiton itälaajennuksesta.¹⁰² Jo tuollainen kysymyksenasettelukin paljastaa, millaisia ongelmia Itämeren alueelle on tulossa. Naton pyrkimyksenä on säilyä tehokkaana sotilasliittona ja pitää jäsenmaiden yhteinen puolustus liiton "ydintehtävänä".¹⁰³

Saksan poliittinen johto on ollut periaatteessa myönteinen Naton laajentumiselle itään, mutta samalla korostetaan, ettei se saisi synnyttää uusia jakolinjoja Eurooppaan. Selvimmin tällaista myönteisen varovaista kantaa edustaa liittokansleri Helmut Kohl.¹⁰⁴ Toisaalta on huomattava, että kaikkein innokkaimpiin laajennuksen kannattajiin kuulunut puolustusministeri Volker Rühe on myös jyrkästi vetänyt rajaa Baltian maiden suuntaan. Näitä hän kehotti hakeutumaan mielummin yhteistoimintaan pohjoismaiden kanssa.¹⁰⁵

Saksassa kriittisimmin Naton laajennukseen ovat suhtautuneet Willy Brandtin idänpolitiikkaa kannattaneet sosiaalidemokraatit, esimerkiksi Egon Bahr, mutta myös tunnetut Karl

¹⁰¹ Ks. esim. "NATO Expansion: Flirting With Disaster", *The Defense Monitor* Vol. 24, N:o 9, November/December 1995.

¹⁰² Ks. esim. Karl-Heinz Kamp, "The Folly of Rapid NATO Expansion", *Foreign Policy* 98, Spring 1995, s. 116 - 129.

¹⁰³ Ks. *Study on NATO Enlargement* (1995), s. 15.

¹⁰⁴ Esimerkiksi liittopäivillä 11.9.1996 puhunut liittokansleri Kohl korosti hyvien Venäjän-suhteiden merkitystä. Ks. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 12.9.1996. Ks. myös Heinrich Vogel, "Die NATO-Erweiterung. Eine Gespensterdebatte?", *Internationale Politik* 7/1996, s. 51 - 54.

¹⁰⁵ Siegfried Thielbeer, "Klare Worte an die baltischen Republiken", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 20.6.1995. Kysymys oli Visbyssä järjestetystä kansainvälisestä kokouksesta 18.6.1995, jolloin puolustusministeri Rühe jyrkästi torjui Baltian maiden Nato-jäsenyyden. Vrt. Lejins (1996), s. 50. Rühe pyrki hieman lieventämään sanojaan Riiassa 23.8.1995. Ks. myös Krohn (1996), s. 97 - 98 ja Girnius (1996), s. 34.

Kaiserin kaltaiset konservatiiviset "atlantistit" ovat varoitelleet laajennukseen liittyvistä vaaroista. Kaikkiaan ei ole nähtävissä merkkejä siitä, että Saksa haluaisi vaarantaa tärkeät Venäjän-suhteensa aktiivisella Naton ja omaa sotilaspolitiikkaansa Itämeren suunnalla.¹⁰⁶

Euroopan latinalaisissa Nato-maissa laajennukseen Itämeren suunnalla suhtaudutaan erittäin suurella varauksella, vaikka hallitusten piirissä hanke sinänsä hyväksytään. Esimerkiksi Ranskassa ehtona esitetään vaatimus Naton eurooppalaistamisesta ja Romanian ottamisesta mukaan ensimmäisten joukossa. Yleisesti on havaittavissa, että Naton toiminnallinen painopiste on jo siirtynyt pohjoiselta Atlantilta Välimerelle, eikä Itämeren alueen uutta painottamista nähtäisi hyvänä.

Venäjän intressejä Itämeren alueella on jo edellä käsitelty monissa yhteyksissä. Ne liittyvät tällä hetkellä laajempaan kysymykseen Venäjän roolista maailman ja Euroopan politiikassa. Länsimieliset demokraatit ovat jo joutuneet kärsimään viilenneistä suhteista euro-atlanttiseen yhteisöön. Naton itälaajennushanke on tässä suhteessa jo vaikuttanut negatiivisesti Venäjän sisäiseen kehitykseen. Euraasialaiset ovat hyötäneet tilanteesta ja saaneet pontta vaatimuksilleen suunnata Venäjän intressejä Aasian ja Tyynenmeren suuntaan. Liittoutuminen Kiinan kanssa on mahdollisuus, joka hirvittää myös läntisiä tarkkailijoita.

Venäjän Itämeren-politiikka on kaikkiaan puolustuksellisessa vaiheessa. Venäjä ei pysty myönteisin eikä kielteisin keinoin estämään läntisen integraation laajenemista itään, mutta se voi vaikuttaa aikatauluihin ja laajentumisen kohdemaiden valintaan. Venäjän heikossa kunnossa oleva talous ja toisaalta lännen poliittinen epävarmuus houkuttelevat myös yrittämään maksun saamista länneltä Naton itälaajennuksesta, mikä voisi tapahtua esimerkiksi uusien taloudellisten avustusohjelmien muodossa.

Sotilaallisesti Venäjällä on Itämeren alueella vähän mahdollisuuksia suoranaiseen reagointiin Naton laajentumiseen. Vaikutukset ovatkin lähinnä epäsuoria ja tulevat ilmi ehkä vasta pitkän ajan kuluessa. Näihin kuuluu yleinen epäluuloisuuden kasvu, joka heijastuu monelle alalle, sekä turvautuminen entistä enemmän ydinasepelotukseen - aivan kuin Nato teki 1950-luvulla tavanomaisten aseiden voimasuhteita tasoittaakseen. Tässä vaiheessa Venäjä korostaa Naton laajentumisen geopoliittisesti ja geostrategisesti mullistavaa merkitystä Euroopan tilanteelle ja välttää konkreettisten vastatoimien esittelyä.¹⁰⁷

Yhdysvaltojen ja Venäjän presidenttien tapaaminen Helsingissä 21.3.1997 ei tuonut kovinkaan paljon uutta valaistusta Naton laajennuskiistaan. Julkilausumassa erimielisyys todettiin, mutta samalla ilmoitettiin toimista, joilla pyritään lieventämään siitä amerikkalais-venäläisille suhteille ehkä koituvaa vahinkoa. Naton piirissä jo ennalta tehdyn päätöksen mukaan ei ole nähtävillä tarvetta sijoittaa ydinaseita tai joukkoja uusiin jäsenmaihiin. Venäjä

¹⁰⁶ Saksan varovaisuudesta ks. Krohn (1996), s. 96 - 115 ja Saulius Girnius, "Looking to Germany. Cooperation with the Baltics grows but Moscow's shadow lingers", Transition 9.2.1996, s. 32 - 35.

¹⁰⁷ Ks. esim. Voeinform Agency of the Defence Ministry of the Russian Federation, Military News Bulletin Vol. 6, N:o 1 (61): puolustusministeri Igor Rodionovin puhe Brysselissä 18.12.1996 "For new European security system" ja julkilausuma otsikolla: "Contrary to common sense. The eastward expansion of NATO will damage Russia's national interests and dramatically change the geo-strategic situation in Europe".

sai myös lupauksen laajoista yhteistoimintajärjestelyistä, joita Naton toimintakyvystä huolestuneet pitivät arveluttavina myönnytyksinä.¹⁰⁸ Kaikkiaan näytti siltä, että Venäjä sai Yhdysvalloilta vakuutuksen "strategisesta kumppanuudesta", mikä käytännössä tarkoittaa sen intressien oikeutuksen tunnustamista. Toisaalta Naton laajentuminen itäisen Keski-Euroopan osalta vuonna 1999 on entistä todennäköisempää, mutta jatkon osalta kehitys on täysin avoimena.

Jäsenyyttä tavoittelevien maiden edustajien kannanotoissa Naton laajennushankkeeseen mainitaan jatkuvasti suojan hakeminen Venäjän uhkaa vastaan. Kaikkein eniten tätä seikkaa ovat tuoneet esille Baltian maiden edustajat, vaikka Naton piirissä ei mielellään haluttaisi siitä kuulla. Onkin paradoksaalista, että kiihkeimmin Natolta ovat hakemassa suojaa maat, joita sinne ei huolitata, kun taas jäseneksi ollaan ottamassa maita, joihin ei kohdistu sotilaallista uhkaa.

Naton laajennusprosessin edetessä **Baltian maat** joutuivat huomaamaan, ettei niitä mainittu jäsen ehdokkaiden joukossa. Tämä aiheutti tarvetta uuteen tilanteenarviointiin, jota käsitellään jäljempänä. Myös ulkomaiset reaktiot voimistuivat, kun kesällä 1996 alkoi käydä selväksi, että Venäjä vaati Yhdysvalloilta vakuutusta Baltian maiden pysyvistä jättämisestä Naton ulkopuolelle.¹⁰⁹

Läntiset kommentaattorit suosittelivat vaihtoehdoksi Baltian maiden ottamista nopeasti EU:n jäseniksi ja pohjoismaille turvallisuuspoliittisen vastuun ulottamista Baltian alueelle.¹¹⁰ Toisaalta myös Naton laajentumiseen liittyvistä riskeistä huolestuneet suosittelivat Baltian maille "pohjoismaisen mallin" - lähinnä kuitenkin Suomen ja Ruotsin - mukaista turvallisuuspolitiikkaa, joka ei provosoisi Venäjää mutta parantaisi Baltian maiden puolustuskykyä.¹¹¹

Ruotsin pääministeri Göran Persson vieraili Washingtonissa elokuussa 1996 ja kertoi saaneensa presidentti Clintonilta suosituksen, jonka mukaan Ruotsi voisi aktiivisesti toimia Itämeren alueella turvallisuuspoliittisten toimien edistäjänä. Clinton nimitti myös entisen apulaisulkoministerin Richard Holbroken neuvonantajaksi Perssonin johtamaan Itämeren komissioon.

Sekä Ruotsi että Suomi ilmaisivat kuitenkin selvästi näkemyksensä, että Itämeren alueen turvallisuutta palvelee paremmin yhteistyön kuin sotilasliiton laajennus. Olisi tärkeä saada myös Venäjä pysymään yhteistyön piirissä eikä rakentaa uutta rajalinjaa Venäjää vastaan. Baltian maiden itsenäisyys ja turvallisuus on pohjoismaille tärkeä asia, ja sitä varten ollaan

¹⁰⁸ Joint U.S. - Russian Statement on European Security Helsinki 21.3.1997 ja Andrew Nagorski, "A Bargaining at Any Price?", Newsweek March 31, 1997, s. 17.

¹⁰⁹ Ks. esim. "A Consolation Prize", Transition Vol. 2, N:o 22, 1.11.1996, s. 62 - 63.

¹¹⁰ Ks. esim. Jim Hoagland, "Expand the European Union Instead of NATO", International Herald Tribune 5.8.1996 (alunperin Washington Post).

¹¹¹ Ks. esim. Anatol Lieven, "Baltic Iceberg Dead Ahead: NATO Beware", The World Today, July 1996, s. 175 - 179.

valmiit antamaan edelleen apua. Sotilaalliset turvatakuut eivät kuitenkaan tule kysymykseen, koska sellaisiin ei olisi edes riittäviä voimavaroja. Naton rauhankumppanuusohjelmaa (Pfp) pidettiin tärkeänä ja kehittämisen arvoisena. Sekä Ruotsi että Suomi ovat jatkuvasti korostaneet EU:n ensisijaista merkitystä Baltian maiden turvallisuudelle ja puoltaneet niiden pikaista jäsenyyttä. Sen sijaan Baltian maiden Nato-jäsenyyteen ei ymmärrettävistä syistä ole haluttu ottaa kantaa.¹¹²

Ruotsi ja Suomi ovat halunneet myös EU:n jäsenenä pitää kiinni turvallisuuspoliittisesta peruslinjauksesta "sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus". Ruotsissa määrittäminen täsmennettiin hallituksen julistuksessa vuonna 1992 tarkoittamaan, että "Ruotsi on sotilaallisesti liittoutumaton (alliansfri) voidakseen pysyä puolueettomana mahdollisessa lähialueella sattuvassa sodassa".¹¹³

Pääministeri Carl Bildtin sanottua, ettei Ruotsi jätä reagoimatta mahdolliseen Baltian maihin kohdistuvaan aggressioon, asiasta väiteltiin kiivaasti ja hallituksen taholta korostettiin toimintavapauden säilyttämistä. Esimerkkinä mainittiin, että Ruotsi ei Suomen talvisodan suhteen julistautunut puolueettomaksi vaan oli "ei-sotaakäyvä" maa ja antoi Suomella tunnettua apua. Sanonta "voidakseen olla puolueeton" antaa harkintavallan eikä ole automaattinen puolueettomuuden julistus. Toisaalta mitään lupauksia avusta ei myöskään haluttu antaa.¹¹⁴

Suomen turvallisuuspolitiikka on viime vuosina kulkenut Ruotsin kanssa samoilla linjoilla myös Itämeren alueen ja Baltian kysymyksissä. Suomi ottaa osaa lähes kaikkiin Euroopan turvallisuuden alalla toimiviin järjestöihin ja muihin yhteistyömuotoihin. Suomen linjana on ollut korostaa Ety-järjestön perustavaa merkitystä normien asettajana ja neuvotteluforumina.¹¹⁵ Suomen hallitus on pitänyt vakauseräpolitiikkaa tärkeänä Itämeren alueen turvallisuudelle ja suosinut Euroopan unionin nopeaa laajentamista Baltian maihin.¹¹⁶ Lähes kaikissa virallisissa puheissa on toistunut vaatimus, että Eurooppaan ei saisi synnyttää uusia jakolinjoja.

¹¹² Näitä ajatuksia esiintyi paitsi monissa erillisissä kannanotoissa myös virallisissa raporteissa. Ks. esim. Försvarsdepartementet, Omvärldsförändringar och svensk säkerhetspolitik, (DS 1996:51, Stockholm 1996), s. 85 - 90 ja 128 - 131 ja Valtioneuvoston turvallisuuspoliittinen selonteko Turvallisuus muuttuvassa maailmassa, 6.6.1995. Ks. myös "Sweden, Latvia cooperate", The Baltic Times 6.6.1996 ja "Baltian maiden EU-ehdokkuudelle kaikkien Pohjoismaiden kannatus", Turun Sanomat 13.3.1996.

¹¹³ Ulf Hammarström, "Sweden", teoksessa Krohn (1996), s. 141 - 163.

¹¹⁴ Ks. Bo Huldt, "Sverige, Baltikum och neutraliteten", Nordisk Kontakt 1/1994, s. 4 - 6.

¹¹⁵ Ks. esim. Pekka Sivonen, "Finland" teoksessa Krohn (1996), s. 86 - 95 ja Pekka Visuri, "Finnische Vorstellungen für eine europäische Sicherheitsstruktur", Österreichische Militärische Zeitschrift 6/1996, s. 651 - 656.

¹¹⁶ Kari Möttölä, "Security in Northern Europe - combining and reinforcing national, regional and wider European policies", teoksessa Visions of European security (1996), s. 88 - 103.

Pääministeri Paavo Lipponen on ottanut suorasukaisesti kantaa Itämeren turvallisuusasioihin. Hän on kannattanut yhteistyöhenkisiä eurooppalaisia ja pohjoismaisia ohjelmia, Naton rauhankumppanuus mukaanluettuna, ja samalla esittänyt epäilyksiä Naton laajentamisen hyödyllisyydestä. Lipposen mukaan Naton laajennuksen myötä kasvaa vaara uudesta blokki- ja Baltian maiden aseman huononnuksesta, ellei asiasta päästä Venäjän kanssa kunnolliseen sopimukseen. Hänen mukaansa olisikin parempi laajentaa Euroopan unionia kuin Natoa ja kehittää Ety-järjestöä yhteistyöfoorumina.¹¹⁷

Baltian maiden EU-jäsenyys näyttää periaatteessa olevan helpommin hyväksyttävissä kuin Nato-jäsenyys, mutta se ei vielä lainkaan todista, että käytännön ratkaisut olisivat nopeasti tehtävissä. EU:n piirissä vallitsee ristiriitaisia käsityksiä unionin laajennuksen kii-reellisyydestä ja suoritusperiaatteesta.¹¹⁸ Myös EU-jäsenyydelle asetetut taloudelliset ja yhteiskunnalliset ehdot näyttävät Baltian maille toistaiseksi vaikeilta täyttää.¹¹⁹ Baltian maat ovat kuitenkin solmineet EU:n kanssa **Eurooppa-sopimukset**, joilla helpotetaan kaupan-käyntiä ja sopeutumista unionin markkinoille.¹²⁰

Pääministeri Paavo Lipponen ilmoitti huhtikuussa 1996, että Saksan hallituspiireistä oli kysytty, voisiko Suomi toimia Baltian maiden EU-jäsenyyden edistäjänä. Hänen mukaansa Suomi ei ollut tyrkyttäytynyt vastuunkantajaksi mutta voisi hoitaa asiaa yhdessä Ruotsin ja Tanskan kanssa.¹²¹

Ministeri Ole Norrback kertoi pohjoismaiden neuvoston ja Baltian neuvoston yhteiskokouksessa Vilnassa 15.4.1996, millaisia käytännöllisiä vaatimuksia EU asettaa Baltian maille, ennen kuin jäsenyys voitaisiin hyväksyä. Listalla oli muun muassa seuraavia asioita: tehokkaat toimet järjestäytyneitä rikollisuutta ja salakuljetusta vastaan, pakolaispolitiikan saaminen EU:n standardien mukaiseksi, kansallisten vähemmistöjen integrointi yhteiskuntaan, lainsäädännön kehittäminen ja yleisten sosiaalisten olojen kohentaminen, mihin kuuluu myös "sosiaalisen dumpkauksen" estäminen talouden kilpailukeinona.¹²²

¹¹⁷ Ks. esim. Paavo Lipposen haastattelu "Enlargement raises fears of destabilisation. Finnish PM cautions on NATO growth risks", Financial Times 17.9.1996, s. 38.

¹¹⁸ Baltian maita ei ole useinkaan mainittu mahdollisten uusien EU-jäsenmaiden joukossa, jolloin ne ovat saattaneet jäädä myös vertailujen ulkopuolelle. Tästä esim. ks. Dirk Holtbrügge, "Ökonomische Voraussetzungen und Folgen einer Osterweiterung der Europäischen Union", Osteuropa 6/1996, s. 537 - 547.

¹¹⁹ Ks. esim. Niina Pautola, "The Baltic States and the European Union - on the Road to Membership", Review of Economics in Transition 4, (Bank of Finland 10.7.1996), s. 22 - 40.

¹²⁰ Ks. Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitean tiedote 23.1.1997, s. 6 - 9.

¹²¹ "Lipponen: Suomelle tarjottu tehtävää Baltian maiden auttamiseksi EU:hun", Helsingin Sanomat 13.4.1996.

¹²² Press Release by the Finnish Ministry for Foreign Affairs 15.4.1996. Ks. myös "Pohjolan ministerit kertoivat balteille kivisestä tiestä EU:hun", Helsingin Sanomat 16.4.1996.

Samoihin aikoihin tehtiin koemielessä ehdotuksia, että Suomen ja Ruotsin yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa pitäisi ottaa lisää turvallisuuspoliittista vastuuta Baltian maista, kun niiden Nato-jäsenyys ei näytä mahdolliselta. Merkittävin tässä suhteessa oli yhdysvaltalaisen RAND:in tutkijoiden Ronald Asmusin ja Robert Nurickin käynnistämä keskustelu.¹²³ Suomi on jo antanut Virolle tuntuvaa apua, muun muassa kouluttamalla noin 100 upseeria ja aliupseeria suomalaisissa sotilasopetuslaitoksissa, ja yhteistoimintaa on jälleen laajennettu. Sen sijaan ajatus suorasta sotilasavusta ja turvatakuista torjuttiin.

Kesällä 1996 syntyneestä suuresta kohusta huolimatta Ruotsi ei lopulta ryhtynyt pontevasti toimimaan Itämeren alueen poliittisena keskusvaltana vaan tyytyi lähinnä konferenssien ja seminaarien järjestämiseen. Ruotsin turvallisuuspoliittista aloitteellisuutta häittäsi Naton itälaajennuksesta syntynyt ankara kiista läntisten suurvaltojen ja Venäjän välille. Siihen väliin oli ulkopuolisten luonnollisesti vaikea työntyä.

Helmikuussa 1997 julkistettiin ensin suunnitelma Yhdysvaltojen ja Venäjän presidenttien tapaamisesta maaliskuussa Helsingissä ja pian myös tieto presidentti Clintonin vierailusta heti sen jälkeen Tanskassa. Hänen oli määrä keskustella siellä nimenomaan Tanskan johtavasta roolista Itämeren Nato-yhteistyössä. Tanskan Kaarupissa sijaitsevalle Itämeren suun Nato-esikunnalle (BALTAP) kaavaillaan vastuuta myös Naton uusista Itämeren alueista ja laajentuvasta rauhankumppanuusohjelmasta.¹²⁴ Presidentti Clintonille sattuneen jalkavamman vuoksi vierailu Tanskaan siirrettiin myöhempään ajankohtaan.

5 BALTIAN MAIDEN KEHITYSNÄKYMÄT

Turvallisuuspoliittisesti keskeinen kysymys Baltian maissa on, pitäisikö suosia sisäistä vakautta ja keskinäistä yhteistoimintaa parantavia toimia vai onko parempi turvata ehkä lännestä saatavaan apuun mahdollisine turvatakuineen. Vaikka ratkaisut viime kädessä riippuvat moninaisista poliittisista päätöksistä ja niihin liittyvästä kaupankäynnistä, voidaan poliittisessa analyysissä selvittää ainakin mahdollisuuksien rajoja.

Baltian maiden ajankohtaisen tilanteen arvioinnissa on lisäksi syytä pitää mielessä, että huolimatta sijainnista verraten yhtenäisellä alueella Baltiassa ja yhteisestä historiasta Venäjän imperiumin ja Neuvostoliiton osana, nuo maat eroavat hyvinkin paljon toisistaan historiallisesti, kulttuurisesti ja myös resurssiensa puolesta. Liettua väkiluvultaan selvästi suurimpana sekä väestörakenteeltaan ja kulttuuriltaan verraten yhtenäisenä on muista Baltian maista poikkeava. Latvian ja Viron yhteiskunnille leimaa antavat suuret kansalliset vähemmistöt ja yksilöllisyyttä korostava luterilainen kulttuuriperintö.

Tilastotietoja Baltian maista on liitteessä 1.

¹²³ Ronald Asmus - Robert Nurick, "NATO Enlargement and the Baltic States", *Survival* Vol. 38, N:o 2, Summer 1996, s. 121 - 143.

¹²⁴ "Danmark tiltaenkes hovedrolle", *Berlingske tidende* 20.2.1997.

5.1 Talous

Baltian maiden talous on kehittynyt suotuisasti, jos vertailukohtana käytetään muita Neuvostoliitosta irronneita maita. Valuutat irroitettiin Venäjän ruplasta vuonna 1992, ja ne ovat pysyneet vakaina. Tiukalla raha- ja finanssipolitiikalla on inflaatio onnistuttu saamaan matalle tasolle, joskaan se ei ole kokonaan talttunut. Talouden kehitystä kuvaavat tilastot ovat olleet epäluotettavia, mutta voidaan arvioida, että vuosina 1991 - 1993 koettu 30 - 50 prosentin BKT:n lasku on saatu pysähtymään, ja nousua on jo mitattavissa ainakin Virossa.¹²⁵

On silmiinpistävää, että Baltian maat ovat tehneet taloudelliset ratkaisunsa enimmäkseen yksittäin. Lainsäädäntö on kehittynyt vitkaan, ja talouden julkinen kontrolli on heikkoa, joten tilanne on tarjonnut kaikenlaiselle rikollisuudelle hyviä tilaisuuksia. Esimerkiksi salakuljetus on ollut kannattavaa. Baltian maiden valuutat on sidottu erilaisiin ohjevaluuttoihin ja toisistaan poikkeavilla määrityksillä. Baltian maiden keskinäisen kaupan edistämisen ja ulkomaisten investointien saamisen edellytykset ovat halpaa palkkatasoa lukuunottamatta olleet toistaiseksi heikohkot, mikä on vaikeuttanut taloudellista ja poliittista toipumista neuvostoajalla syntyneestä rappiosta. Kuitenkin olosuhteiden selvää paranemista on havaittavissa.¹²⁶

Viro on taloudellisesti eniten Suomeen ja Ruotsiin orientoitunut, ja sillä on myös parhaat talouden kuntoa osoittavat mittaluvut. Tämä lienee paljolti seurausta talouden täydellisestä vapauttamisesta, mikä toisaalta on omiaan lisäämään yhteiskunnallista epävakautta ja sisäpoliittista jännitystä, ellei talouden kohentuminen tuo verraten nopeasti parannusta valtaväestön elinoloihin. Latvia ja Liettua harjoittavat enemmän kauppaa Venäjän kanssa. Kaikki kolme maata ovat lisänneet kauppaansa EU:n kanssa.¹²⁷

Venäjän kaupassa on Baltian mailla vielä runsaasti käyttämätöntä potentiaalia, ja etenkin kauttakululiikennettä on suositeltu luontaisena kehittämisalueena. Siten olisi mahdollisuus parantaa myös poliittisia suhteita itäiseen naapuriin.¹²⁸ Euroopan unionin taholta on esitetty myönteisiä arvioita kaupan ja taloudellisen yhteistyön kehittämisen mahdollisuuk-

¹²⁵ Antti Piispanen, Baltian ja Venäjän lähialueiden potentiaali suomalaisille yrityksille (ETLA, Helsinki 1996), s. 1 - 16. Myös Liettuaan ennustetaan vuonna 1997 talouden kasvuksi 5 - 7 %. Ks. "Liettuassa muistetaan yksinjäämisen hintaa", Helsingin Sanomat 28.3.1997.

¹²⁶ Ks. Hannu Hernesniemi, Barriers to economic cooperation of Baltic Rim countries (Report by the Research Institute of the Finnish Economy 10.4.1996), Niina Pautola, "Intra Baltic trade and Baltic integration", Review of Economies in Transition 3/1996 (Bank of Finland 26.4.1996), s. 5 - 16, Vesa Korhonen, "The Baltic countries' changing trade patterns and the Nordic connection", sama, s. 17 - 32 ja Iikka Korhonen, "Dollarization in Lithuania", Review of Economies in Transition 5/1996, s. 53 - 59.

¹²⁷ Sama.

¹²⁸ Ks. esim. René Nyberg, Reflections on Russia and the Baltic States (esitelmä konferenssissa Riiaassa 24.8.1996, järjestäjänä Institute for East West Studies) ja In Between (esitelmä seminaarissa Tallinnassa 21.2.1997, järjestäjänä The North Atlantic Institute).

sista. Toisaalta yleinen poliittinen kehitys tulee olemaan määräävää sille, saadaanko Baltiassa maissa Neuvostoliiton ajan peruja oleva liikenteen ja energian siirron verkosto tehokkaaseen käyttöön.¹²⁹

5.2 Sisäpolitiikka

Baltian maiden sisäpolitiikka on pysynyt epävakana. Hallitukset ovat olleet lyhytikäisiä, ja yksittäisten ministerien ja korkeiden virkamiesten vaihdoksia tapahtuu usein. Esimerkiksi Virossa on ehtinyt vuodesta 1992 olla kuusi puolustusministeriä neljässä hallituksessa, ja ankaraa kamppailua on käyty puolustusvoimain komentajan ja pääesikunnan päällikön viroista. Lisäksi toimivaltasuhteet puolustusministeriön ja puolustusvoimain komentajan/pääesikunnan välillä ovat jatkuvasti olleet epäselvät.¹³⁰

Sisäpoliittinen kärhämöinti ei luonnollisesti ole poikkeuksellista vastaitseenäistyneissä tai pitkästä miehityksestä vapautuneissa maissa, varsinkin kun koko yhteiskuntajärjestelmä on radikaalisti muutettu. Se on kuitenkin myös syvästi sekä talouteen että ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan vaikuttava tekijä, joka tulisi saada kuntoon, ennen kuin Baltian maita pidetään kypsinä osallistumaan läntisen Euroopan integraatioon. Sisäpoliittinen epävakaus on lisäksi ehkä kaikkein eniten Baltian maiden kriisiherkkyyttä lisäävä seikka, sillä Venäjä voi tarvittaessa käyttää sitä hyväksi painostustoimissa tai suoranaيسissa interventiossa.

Ulkomailla eniten huomiota ovat herättäneet kansallisten vähemmistöjen kohteluun liittyvät kysymykset. Viiden itsenäisyysvuoden kuluessa Baltian maista on muuttanut vieraita kansallisuuksia pois, mutta silti vähemmistöt ovat edelleen huomattavia. Virossa asuu 900 000 hengen virolaisväestön kanssa lähes 600 000 muita kansallisuuksia edustavia ihmisiä. Maan itäosissa on melkein täydellisesti venäläisten asuttamia kaupunkeja ja kuntia. Latviassa on alkuperäisväestön osuus viime vuosina hieman noussut, mutta siltikin se on vain 55 prosenttia koko 2,6 miljoonan hengen väestöstä. Ei-latvialaisista oli 360 000 henkeä saanut täyden kansalaisuuden vuoteen 1996 mennessä, enimmäkseen pitkäaikaisen oleskelun perusteella, mutta lait ovat hyvin ankarat uusille yrittäjille. Ety-järjestö on välittänyt kansallisuusriidoissa, ja jännitys onkin vähentynyt, mutta silti vähemmistökysymykset rasittavat pahasti suhteita Venäjään ja muodostavat monien mielestä pahimman esteen EU-jäsenyydelle.¹³¹

Rikollisuus horjuttaa kaikkien Neuvostoliitosta irronneiden valtioiden demokratian ja markkinatalouden kehittymistä, eivätkä Baltian maat tee tässä suhteessa poikkeusta. Vaikka rikosten tilastointiin ei voida kovinkaan hyvin luottaa, kuvaa Baltian maiden rikosta-

¹²⁹ Ks. esim. Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitean tiedote 23.1.1997, s. 18 - 22 ja 26 - 29.

¹³⁰ Mare Haab - Peter Vares, "The future European security as viewed in Estonia" teoksessa *Visions of European security* (1996), s. 156 - 157.

¹³¹ Jeff Chinn - Lise Truex, "The Question of Citizenship in the Baltics", *Journal of Democracy*, Vol. 7, N:o, January 1996, s. 133 - 139 ja Saulius Girnius; "Restraint and Resentment from the Baltic States", *Transition* 15.11.1996, s. 17 - 19.

pausten lähes kaksinkertaistuminen vuodesta 1990 vuoteen 1995 kehityksen suuntaa. Trendin kääntyminen parempaan päin on kuitenkin jo havaittavissa erityisesti Latviassa. Rajojen valvonta ja maiden sisäisen rikollisuuden kuriin saaminen näyttää kuitenkin vaikeasti saavutettavalta tavoitteelta, ja siitä on muodostumassa paha este EU-jäsenyydelle.¹³²

5.3 Turvallisuuspolitiikka

Pyrkimys päästä nopeasti Naton ja EU:n jäseniksi on ollut Baltian maiden yhteinen, selkeästi ilmaistu **ulkopoliittinen päämäärä**. Jäsenyydet YK:ssa, Ety-järjestössä ja Euroopan neuvostossa sekä osallistuminen Naton yhteistoimintaohjelmiin (NACC ja PFP) eivät tässä suhteessa ole tyydyttäneet, vaan hallitukset ovat tavoitelleet "kovia" sotilaallisia turvatakuita lännestä.

Perustelut ovat olleet hyvin retorisia, jolloin on esimerkiksi vedottu Baltian maiden jättämiseen stalinistisen Neuvostoliiton armoille etupiirijaoissa 1939 (Hitler-Stalin paktin mukaisesti) ja 1945 (Jaltan konferenssissa)¹³³ tai varoitettu vuonna 1950 syttynyttä Korean sotaa edeltäneen tilanteen uusiutumisesta. Silloin Yhdysvaltojen ulkoministeri Acheson "unohti" mainita Etelä-Korean puolustettavien maiden listalla, mistä Pohjois-Korea rohkaistui hyökkäämään etelään seuraavana vuonna.¹³⁴ Pienissäkin lännen ja Venäjän lähentymisissä nähdään helposti merkkejä uudesta vaikutuspiirien jaosta, jossa Baltian maita käytettäisiin vaihtorahana.

Vaikka suhteet Venäjään ovat pysyneet kireinä varsinkin Viron ja Latvian osalta, rajakysymykset eivät enää aiheuttane vakavia kriisejä. Näiden maiden vaatimukset vuotta 1940 edeltäneen Tarton rauhan mukaisen rajalinjan palauttamisesta ovat lientyneet, ja lopullisen sopimuksen esteenä ovat lähinnä muotoseikat. Myös venäläisvähemmistöjen aseman määrittelyssä on saavutettu jonkin verran yhteisymmärrystä. Pahimpana jännityksen aiheena on pysynyt Baltian maiden hakeutuminen Naton jäseneksi.¹³⁵

Naton torjuvan asenteen tultua ilmi Virossa on alettu yhä enemmän painottaa pohjoismaiden suhteiden merkitystä, vaikka mitään alueellisia turvallisuusratkaisuja ei nähdä riittävässä korvikkeena Nato-jäsenyydelle. EU-jäsenyys on nyt asetettu selvästi etusijalle, mikä so-

¹³² Ustina Markus ym, "In the Baltics and Western CIS, Soaring Crime Challenges Revamped Security Forces", *Transition* 8.3.1996, s. 14 - 18.

¹³³ Ks. esim. presidentti Lennart Meren puhe turvallisuusseminaarin avajaisissa Tallinnassa 19.2.1997.

¹³⁴ Ulkoministeri Toomas Hendrik Ilves varoitti tästä keskusteluissa Bonnissa 19.2.1997. Ks. "1997 ist ein Jahr wie 1949", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 20.2.1997. Hänen mukaansa vuosina 1949/50 muovattiin uusi Euroopan järjestys, viisi vuotta toisen maailmansodan jälkeen, ja nyt on sama tilanne.

¹³⁵ Ks. esim. Girmius (1996).

pii myös pohjoismaiseen linjaan. Suomessa ja Ruotsissa ei sen sijaan ole ihastuttu esimerkiksi presidentti Meren ehdottamaan yhteiseen hakeutumiseen Naton jäseniksi.¹³⁶

Euroopan unionin painottaminen Naton edelle vastaa myös niiden virolaisten käsityksiä, joiden mukaan taloudelle pitää antaa nykytilanteessa tärkeämpi sija ja samalla olisi parannettava Venäjän-kaupan edellytyksiä. Suhteet Venäjään ovat kuitenkin jatkuvasti arka sisäpoliittinen kiistan aihe.¹³⁷ Toisaalta EU-jäsenyyteen liittyy myös pelkoa oman talouden kilpailukyvyn heikkouden vuoksi.¹³⁸

Sisäpoliittisten ja taloudellisten tekijöiden ohella on **maanpuolustuksella** tärkeä osuus ulkopoliittikan perustan luomisessa. Voidaan kuitenkin arvioida, ettei Baltian mailla maantieteellisistä syistä ja taloudellisten resurssiensa puolesta ole koskaan mahdollisuutta nojata Venäjän-suhteissaan voittopuolisesti asevoimaan.

Maanpuolustuksen rakentaminen ei ole edennyt kovinkaan ripeästi, sillä lähes kuuden itsenäisyysvuoden kuluttua puolustusvalmius tavanomaisin joukoin suoritettavaa hyökkäystä vastaan on yhä heikko. Syitä kehittämisen hitauteen voidaan hakea neuvostovallan jälkeensä jättämästä henkisestä ja aineellisesta perinnöstä sekä talouden perustan vahvistamisen tarpeiden asettamisesta puolustuksen edelle. Neuvostovallan aikana opittiin suhtautumaan suurella epäluulolla kaikkeen armeijaan vivahtavaan, eikä myöskään ole uskottu aseellisella vastarinnalla voitavan torjua Venäjän mahdollisia uusia hyökkäyksiä Baltiaan.

Osuutensa hidastelussa on myös ollut käsityksellä, että Nato ottaisi Baltian maat suojeluksensa, ilman että niiden itse tarvitsisi tehdä tuntuvia uhrauksia puolustuskyvyn hyväksi. Vasta viime vuoden kuluessa on saatu yhä vahvistuvia merkkejä todellisesta yrityksestä kohentaa maanpuolustuksen valmiutta.

Päätöksestä hakeutua nopeasti Natoon on seurannut pyrkimys tavoitella ainakin muodollisesti Naton standardeja muun muassa viestiliikenteessä ja varustehankinnoissa. Kovin pitkälle ei tällä alalla ole päästy, ja pelkkä yritysikin on aiheuttanut monien kehittämistoimien hidastumista.

Esimerkiksi **Virossa** poliittisen johdon ajama Nato-suuntaus merkitsi monien pätevien, Neuvostoliiton asevoimissa koulutettujen upseerien erottamista ja usein täysin kouluttamattomien, palavasti länsimielisten henkilöiden nimittämistä heidän tilalleen. Tunnetuin esi-

¹³⁶ Ks. "Viro pelkää myönnytyksiä Venäjälle Naton laajentuessa. Ulkoministeri Ilves esittää Suomelle yhteistyötä turvallisuusetujen vaalimisessa", *Helsingin Sanomat* 14.1.1997, "Viro haluaa kiinnittyä Pohjolaan", *Nykypäivä* 24.1.1997 ja uutinen lehdessä *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 19.2.1997, jossa selostettiin presidentti Meren keskusteluja Pariisissa presidentti Chiracin kanssa. Meri ehdotti Naton laajennuksen toiselle kierrokselle Baltian maita, Ruotsia ja Suomea.

¹³⁷ Ks. Jaan Kaplinski, "Dualistinen maailmankuva väistyy, yhteistyö määrää valintojen", *Nykypäivä* 10.1.1997.

¹³⁸ Eurobarometrin mukaan vuoden 1996 lopulla EU-jäsenyyden kannatus oli edellisvuoteen verrattuna laskenut kaikissa Baltian maissa, eniten Virossa noin 15 prosenttia. Ks. "EU-jäsenyyden suosio vähentynyt Baltian maissa", *Helsingin Sanomat* 26.3.1997.

merkki oli neuvostoarmeijassa palvelleen mutta täysin virolaisen (ja venäläisiä vastaan taistelleen "metsäveljen" pojan) eversti Ants Laaneotsin korvaaminen puolustusvoimain komentajan tehtävissä toukokuussa 1993 ulkovirolaisella eversti Aleksander Einselnillä, joka oli jäänyt eläkkeelle Yhdysvaltojen armeijasta ja otettiin nyt kenraalimajurin arvossa Viron palvelukseen. Menettely oli poliittisesti ymmärrettävä, mutta sen hintana oli itsenäisten puolustusvoimien kehityksen taantuma, kun Einseln pyrki luomaan Viroon amerikkalaistyypin armeijan mutta ilman läheskään riittäviä resursseja. Hän joutui eroamaan vuoden 1995 lopulla aseiden salakuljetuskandaalin ja luottamuspuolan vuoksi. Tilalle nimettiin Viron suojeluskuntaa (Kaitseliit) johtanut eversti Johannes Kert, joka on ottanut esikuvakseen lähinnä Suomen mallin mukaisen kehittämisen. Samaa suuntausta kannattaa myös pääesikunnan vt. päälliköksi jälleen nimitetty eversti Laaneots.¹³⁹

Viron puolustuspolitiikan uudet suuntaviivat vahvistettiin parlamentissa 7.5.1996. Maanpuolustusta on määrä kehittää Viron taloudellisten ja poliittisten edellytysten puitteissa, ja virolaisten tulee ottaa osaa kansainväliseen yhteistoimintaan PfP-ohjelman ja YK:n rauhanturvatehtävien merkeissä. Päämääränä on jäsenyys Natossa.¹⁴⁰ Armeijan rakenne ja doktriini pohjautuvat nyt alueellisen puolustuksen periaatteelle, ja suomalaisia kouluttajia pyydettiin taas osallistumaan kehittämistyöhön.¹⁴¹

Viron puolustusbudjetti, vuonna 1996 noin 500 miljoonaa kruunua (200 milj. FIM), ei luonnollisesti riitä kuin välttämättömään ylläpitoon ja koulutukseen. Vuodeksi 1997 sotilasmenoja lisättiin noin 50 prosentilla, mutta se ei merkitse ratkaisevaa muutosta niukkaan linjaan.¹⁴² Naton standardien tavoittelu ei ole myöskään onnistunut, sillä jäsenyyskriteerien 11 kohdan listasta Viro kykeni täyttämään vain yhden kohdan.¹⁴³

Myös **Latviassa** ja **Liettuassa** ovat asevoimien kehittämisiongelmat olleet samantapaisia. Ei ole haluttu uhrata vähiä varoja ja työaikaa merkittävän puolustuskyvyn kehittämiseen, koska ei ole luotettu omien voimien kykyyn ehkäistä Venäjän mahdollista hyökkäystä. Na-

¹³⁹ Ks. Lukkari (1996), 238 - 258 ja haastattelu KU Viikkolehti 3.6.1994. Eversti Matti Lukkari toimi Viron puolustusvoimien neuvonantajana 1993 - 1994. Puolustusministeri Andrus Öövel sanoi: "Menetimme kaksi vuotta, kun armeijan johto ajatteli, että menisimme nopeasti Natoon." Helsingin Sanomat 11.4.1996. Ks. myös "Viron armeija ottaa mallin Suomen puolustusvoimista", Helsingin Sanomat 28.2.1997.

¹⁴⁰ Ks. Minister of Defence Andrus Öövel, "Estonian Defence Policy" teoksessa Estonian Defence Forces 1991 - 1996, (Tallinn 1996), s. 3 - 4 ja dokumentti s. 25 - 28. Ks. myös Öövelin esitelmä seminaarissa Helsingissä 25.1.1997. Siinä hän korosti itsenäisen puolustuksen rakentamisen merkitystä.

¹⁴¹ Kohta itsenäistymisen jälkeen toimi Virossa useita suomalaisia vapaaehtoiskouluttajia, ja toisaalta virolaisia upseerioppilaita koulutettiin (kaikkiaan noin 100) suomalaisissa sotilasopetuslaitoksissa. Einselnin komentajakaudella toiminta hiljeni, mutta vuonna 1996 koulutusyhteistyö jälleen tiivistyi. Parhaillaan Virossa toimii 12 suomalaisupseeria neuvonantajina. Osaston johtajan kenraalimajuri Pentti Lehtimäen haastattelu Tallinnassa 20.2.1997.

¹⁴² Estonian Defence Forces 1991 - 1996, s. 8 ja budjettiesitys 1997.

¹⁴³ Ministeri Öövel lehdistökonferenssissa 17.6.1996.

to on nähty ainoana reaalisena turvana, mutta toisaalta ei ole ymmärretty, että Nato ei missään tapauksessa ole kiinnostunut antamaan turvatakuita kriisiherkille maille, jotka eivät edes itse ole kiinnostuneet oman puolustuksensa rakentamisesta. Vakinaisista asevoimista pyrittiin ensin tekemään lähinnä rajavartioita ja symboliset edustusjoukot Naton rauhan- kumppanuusharjoituksiin, ja toisaalta vapaaehtoisjoukot huolehtivat sisäisestä turvallisuudesta. Latviassa ja Liettuassa otettiin aluksi mallia neuvostoarmeijan järjestelyistä, jotka eivät lainkaan sovi pienille maille. Käänteeseen on tapahtunut, mutta kehitys on hidasta.¹⁴⁴

Vapaaehtoisjoukoilla on ollut keskeinen sija maanpuolustuksen kehittämisessä. Niillä on kaikkiaan henkilöstöä selvästi enemmän kuin vakinaisella väellä, ja myös taistelukelpoisten joukkojen vahvuudet ovat suurempia. Vapaaehtoisjoukot ovat toistaiseksi toimineet lähes ainoana vakinaisen armeijan reservinä. Latvian kansalaiskaartissa (suojeluskunnassa, kodinturvajoukoissa) Zemessardzessa on noin 20 000 jäsentä, ja vakinaisessa armeijassa noin 4 000 miestä. Viron suojeluskunnassa (Kaitseliit) on jäseniä noin 7 000 ja Liettuan SKAT-järjestössä noin 11 000.¹⁴⁵

Vapaaehtoisten suojeluskuntien ja vastaavien organisaatioiden ongelmana ovat olleet henkilöstörakenteen kirjavuus ja sisäpoliittiset kamppailut. Virossa toimi viime vuoteen asti kaksi kilpailevaa suojeluskuntaa, ja lisäksi kaiken valtiollisen kontrollin ulkopuolella ollut Pullapään komppania asettui avoimeen kapinaan hallitusta vastaan. Liettuassa vapaaehtoisjoukkojen riveissä on ollut runsaasti oikeistoradikaaleja.¹⁴⁶

Kaikista vaikeuksista huolimatta Baltian maissa on kehittymässä vähitellen puolustuskyky, joka riittää torjumaan yritykset miehittää yhden tai useampia näistä maista nopeasti, ennen kuin ulkomailla ehdittäisiin reagoida hyökkäykseen riittävän voimakkailla toimilla. Resurssiansa puolesta Liettua on ehtinyt pitemmälle, mutta myös Virossa on puolustuskyky alkanut kohota. Latvia on jäänyt hieman jälkeen, mikä johtunee hajanaisesta väestörakenteesta ja strategisesti uhanalaisesta asemasta.

Puolustuspolitiikan suurimmat ongelmat ovat luonteeltaan taloudellisia ja sisäpoliittisia. Kun puolustuksen kehittämisen suuntaviivoista alkaa Viron tapaan vallita kohtalainen yksimielisyys, Baltian maille voidaan luoda muutamassa vuodessa tyydyttävä itsepuolustuskyky. Sillä ei luonnollisesti kyettäisi yksinään torjumaan suurvallan keskitettyä hyökkäystä, mutta toisaalta on kysyttävä, kuinka todennäköinen sellainen ylipäänsä on.

Baltian maiden keskinäinen yhteistoiminta on toistaiseksi ollut heikkoa tai jopa olematonta lukuunottamatta eräitä, lähinnä ulkoapäin ohjattuja toimia yhteisen rauhanturvapataljoonan (BALTBAT) sekä meri- ja ilmavalvonnan järjestämiseksi. Aivan viime kuukausina ovat myös monet ulkomaat alkaneet merkittävämmiin avustaa Baltian maiden asevoimien kouluttamisessa ja varustamisessa.

¹⁴⁴ Tanskalaisen eversti Michael Clemmesenin haastattelu Tallinnassa 21.2.1997. Hän on sotilasiamiehenä seurannut kolme vuotta Baltian maiden puolustuspolitiikan kehitystä.

¹⁴⁵ Ks. esim. Dreifelds (1996), s. 105 - 106 ja esittelylehtinen Latvia's National Guard 1996.

¹⁴⁶ Ks. Lukkari (1996), s. 231 - 234 ja Vytautas Paulauskas, Erscheinungen des Rechextremismus und nationalismus in Litauen (Bericht des BIOst Nr 21/1996), s. 28 - 29.

6 PÄÄTELMIÄ

Historiallisten kokemusten ja geopoliittisen sijainnin perusteella on hyvin ymmärrettävää, että Baltian maiden kansalaiset seuraavat Venäjän kehitystä suurella epäluulolla. Tshetsheonian sota ja äärikansallismielisten puolueiden menestys Venäjän vaaleissa ovat ylläpitäneet käsitystä itäisen naapurin vaarallisuudesta. Siksi baltit pyrkivät innokkaasti pääsemään mukaan läntiseen integraatiokehitykseen ja mikäli mahdollista sotilaallisten turvatakuiden piiriin.

On kuitenkin varsin kyseenalaista, onko Baltian maiden yksipuolinen luottamus Naton antamaan sotilaalliseen suojaan lainkaan hyvä turvallisuuspoliittinen peruslinjaus. Se sisältää monia riskejä. Ensinnäkään ei ole merkkejä siitä, että lännessä olisi todellista halukkuutta vaarantaa suhteita Venäjään asettumalla selkeästi tukemaan Baltian maiden puolustusta. Myös Naton sisällä on keskinäisiä ristiriitoja ylipäänsä itäisen Keski-Euroopan maille annettavien turvatakuiden mielekkyydestä, ja Baltian maiden geostrateginen asema näyttää näistä kaikkein vaikeimmalta.

Naton laajennushankkeen ensimmäiseen vaiheeseen Baltian maita ei ilmeisesti oteta mukaan, eikä ole mitään takeita myöskään myöhemmästä jäsenyydestä. Sen sijaan Yhdysvalloissa ja Saksassa on esitetty verraten vaikutusvaltaisten tahojen lausuntoja, joissa Ruotsia ja Suomea on kehoitettu lisäämään turvallisuus- ja puolustuspoliittista yhteistoimintaa Baltian maiden kanssa. Tähän on vastattu toteamalla lupaukset turvatakuista mahdottomiksi, mutta muuten on luvattu jatkaa yhteistyötä ja avunantoa sekä toimintaa Baltian maiden mahdollisimman nopean EU-jäsenyyden hyväksi. Suomi on avustanut nimenomaan Viroa lähialueyhteistyön ja sotilaallisen koulutusavun puitteissa.

Baltian ja koko Itämeren alueen vakauden kannalta parhaalta ratkaisulta tässä vaiheessa näyttäisi Baltian maiden pikainen hyväksyminen Euroopan unionin jäseniksi. On kuitenkin todettava, että EU:n valmius tällaiseen ratkaisuun on heikohko, joten parhaimmillaankin aikaa siihen tarvittaneen 5 - 10 vuotta. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että on esitetty jäsenyysvalmiuksissa hieman muita pitemmälle ehtineen Viron ottamista unioniin ennen muita Baltian maita. Sellaiset ehdotukset ovat kuitenkin hyvin haitallisia Baltian maiden keskinäiselle yhteistoiminnalle, jonka kehittäminen on muutenkin vaikeaa.

Baltian maiden turvallisuudelle myönteisintä olisi Itämeren alueen poliittisen ja funktionaalisen yhteistoiminnan kehittäminen. Silloin myös Venäjä saataisiin pidettyä mukana yhteistyöverkostoissa ja vähennettäisiin syvälle piintyneitä poliittisia epäluuloja. Tähän liittyy alueellisen asevalvonnan sekä erilaisten luottamusta ja turvallisuutta lisäävien toimien kehittäminen Ety-järjestön puitteissa.

Baltian maissa suhtaudutaan tunnetusti epäluulolla "pehmeän turvallisuuden" ratkaisuihin, koska niiden tehoon ei oikein luoteta ja ne nähdään helposti korvikkeena "koville" sotilaallisille turvatakuille. Silti näyttäisi olevan myös Baltian maille selvästi edullisempaa suostua sellaisiin järjestelyihin, joita kaikki muut Itämeren alueen turvallisuudesta kiinnostuneet maat suosivat. Vaihtoehtona on yksipuolinen jättäytyminen epävarman "Nato-kortin" varaan ja jatkuva jännitystila Venäjän-suhteissa.

On epätodennäköistä, että Venäjä ryhtyisi suoranaisesti uhkaamaan Baltian maita, koska Venäjän kannaltakin siihen sisältyisi kohtuuttoman suuria riskejä. Jos sen sijaan Baltian maat antavat alueensa Venäjälle potentiaalisen uhan muodostavan liittoutuman käyttöön, itäiset reaktiot olisivat voimakkaita. Laajamittaisessa eurooppalaisessa kriisissä Kaliningradin eksklaavi muodostaa joka tapauksessa vaaran Baltian maille, koska Venäjä varmistaa tuon alueen turvallisuuden tarvittaessa asevoimin. Siksi olisi edullista päästä turvallisuuspoliittisiin ratkaisuihin, joissa Itämeren alueen jännityksen aiheita yleisesti vähennettäisiin. Tässä suhteessa tekeillä oleva Naton laajennus itään sisältää vaikeasti arvioitavia riskejä.

Baltian maiden omaehtoinen puolustuskyky on kehittynyt hitaasti, mihin taloudellisten vaikeuksien ohella on osasyynä ollut liiallinen luottamus Nato-jäsenyyden toteutumiseen. Toisaalta on vaikea kuvitella, miten Nato ottaisi jäsenikseen maita, jotka laiminlyövät oman puolustuksensa kehittämistoimet. Viime vuoden aikana näissä asioissa on kuitenkin tapahtunut parannusta. Suomen kannalta on mielenkiintoista, että Virossa on suomalainen doktriini otettu esikuvaksi ja suomalaista koulutusapua taas arvostetaan.

Tärkein Baltian maiden turvallisuutta lisäävä tekijä lopulta lienee sisäisen vakauden ja siihen liittyen taloudellisen tilanteen parantuminen. Silloin myös suurilla venäläisvähemmistöillä olisi myönteiset tulevaisuuden näkymät, eikä Venäjällä olisi aihetta tehdä interventioita Baltiaan. Poliittinen vakaus on myös ehdoton edellytys ulkomaisten sijoittajien kiinnostukselle, joten tässä suhteessa politiikka ja talous kytkeytyvät kiinteästi toisiinsa.

LIITE 1

BALTIAN MAAT

	Viro	Latvia	Liettua
Alue	45 215 km ²	64 600 km ²	65 300 km ²
Asukkaita	1,5 milj	2,5 milj	3,7 milj
Talous ¹			
BKT 1995	3 621 milj USD	4 477 milj USD	5 957 milj USD
BKT/as. 1995	2 351 USD	1 936 USD	1 641 USD
BKT:n kasvu (ennuste -96)	3,5 %	0,6 %	0,0 %
Keskipalkka (3/1996)	230 USD	180 USD	160 USD
Inflaatio (ennuste -96)	20 %	20 %	30 %
Työttömyys (huhtik. -96)	2,3 %	7 %	8 %
Puolustus ²			
Asevoimat (asevelv.)	3 500 (2 600)	8 000 ³ (3 000)	5 100 (2 000)
Reservit (kansalliskaarti)	6 000	16 500	11 000
Asepalv. aika	12 kk	18 kk	12 kk
Rajavartiostot	2 000	3 500	4 800
Puolustusmenot (1996)	46 milj USD	27 milj USD	55 milj USD

¹ Lähteet: EIU Business Report 1/1997, Business Eastern Europe 20.5.1996, 27.5.1996, 3.6.1996. The Baltic States Comparative Statistics, 1996. Tilastotiedot vaihtelevat eri lähteissä.

² The Military Balance 1996/97 (IISS, London 1996).

³ Rajavartiostot mukaanluettuna.

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS (ETLA)
THE RESEARCH INSTITUTE OF THE FINNISH ECONOMY
LÖNNROTINKATU 4 B, FIN-00120 HELSINKI

Puh./Tel. (09) 609 900

Telefax (09) 601753

Int. 358-9-609 900

Int. 358-9-601 753

<http://www.etla.fi>

KESKUSTELUAIHEITA - DISCUSSION PAPERS ISSN 0781-6847

- No 566 JYRKI ALI-YRKKÖ, Teknologiaintensiivisten yritysten kansainvälistyminen - vaikutuksia Suomen talouteen. 05.09.1996. 53 s.
- No 567 VENLA SIPIÄ, Suomen ja Venäjän välinen kauppa 1986-1995. 06.09.1996. 100 s.
- No 568 EUGEN KOEV, Palkkadiskriminaatio teollisuuden toimihenkilöillä. 11.09.1996. 73 s.
- No 569 MARIANNE PAASI, The Inherited and Emerging Absorptive Capacities of Firms - Results of a firms survey in the Estonian electronics industry. 24.09.1996. 26 p.
- No 570 TANJA KIRJAVAINEN - HEIKKI A. LOIKKANEN, Efficiency Differences of Finnish Senior Secondary Schools: An Application of Dea and Tobit-analysis. 02.10.1996. 40 p.
- No 571 ATRO MÄKILÄ, Teknologian työllisyysvaikutukset - Katsaus kirjallisuuteen. 21.10.1996. 19 s.
- No 572 HEIKKI HELLA, On Outliers in Time Series Data. 25.10.1996. 11 p.
- No 573 NINA HAUHIO - REIJA LILJA, The Evolution of Gender Wage Differentials Over the Career. 03.12.1996. 18 p.
- No 574 HEIDI HAILI, The Forward Exchange Rate as a Predictor of the Spot Exchange Rate, An Empirical Study. 03.12.1996. 88 p.
- No 575 ERKKI KOSKELA - MARKKU OLLIKAINEN, Optimal Design of Forest Taxation with Multiple-use Characteristics of Forest Stands. 11.12.1996. 31 p.
- No 576 MIKA PAJARINEN, On Possibilities to Construct a Model for Trade Flows and Factors of Production Movements between the EU and Eastern Europe. 30.12.1996. 25 p.
- No 577 ERKKI KOSKELA - MARKKU OLLIKAINEN, Tax Incidence and Optimal Forest Taxation under Stochastic Demand. 07.01.1997. 29 p.
- No 578 JUSSI RAUMOLIN, Trends in Logistics in Europe. 07.01.1997. 31 p.
- No 579 JYRKI ALI-YRKKÖ - SARI SIRVIÖ - PEKKA YLÄ-ANTTILA, Ulkomaiset yritykset Suomessa - onnistuneita yritysostoja vai tehokkaampaa toimintaa? 13.01.1997. 23 s.

- No 580 JULIANNA BORSOS-TORSTILA, Foreign Direct Investment and Technology Transfer. Results of a survey in selected branches in Estonia. 27.01.1997. 27 p.
- No 581 PASI KUOPPAMÄKI, Joint Implementation and Climate Change: Rationality of joint implementation when energy markets are not well-functioning. 28.01.1997. 43 p.
- No 582 THOMAS RIMMLER, Potentiaalisen tuotannon kehitys Suomen kansantaloudessa 1975-1998. 29.01.1997. 61 s.
- No 583 KARI ALHO, The Effect of a Devaluation on Output Revisited. 30.01.1997. 15 p.
- No 584 ANNICK LARUELLE - MIKA WIDGRÉN, The Development of the Division of Power between EU Commission, EU Council and European Parliament. 03.02.1997. 25 p.
- No 585 TIMO KUOSMANEN, Productive Efficiency in the Forest Industry: An International Industry-level Study. 12.02.1997. 89 p.
- No 586 REIJO MANKINEN, Hotelli- ja ravintola-alan kehitysnäkymät vuosina 1997-2000. 12.02.1997. 56 s.
- No 587 MIKA ERKKILÄ, European Integration and Foreign Direct Investment: Finnish Foreign Direct Investment Flows in 1975-1994 with Emphasis on the Host Implications for EMU Membership. 26.02.1997. 27 p.
- No 588 OLLI-PEKKA RUUSKANEN, Menetetyn ajan arvon huomioivat nettokorvausasteet ja kynnyispalkat. 03.03.1997. 24 s.
- No 589 SYNNÖVE VUORI, Technology Spillovers and Their Effects - A Review. 03.03.1997. 26 p.
- No 590 PEKKA LEHTONEN, Osaamispohjaisen yrityksen menestystie: Analyysi seitsemän suomalaisen yrityksen kehittymisestä oman alansa parhaimmiston. 14.03.1997. 48 s.
- No 591 KAI HUSSO, Investigating the Relationship between R&D and Productivity at the Firm-Level: Case Study of Finnish Manufacturing Industry. 25.03.1997. 48 p.
- No 592 MIKA PAJARINEN, Immateriaaliset oikeudet ja niistä saatavan taloudellisen hyödyn jakaminen. 04.04.1997. 42 s.
- No 593 PEKKA VISURI, Baltian maiden turvallisuuspoliittinen asema. 11.04.1997. 42 s.

Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen julkaisemat "Keskusteluaiheet" ovat raportteja alustavista tutkimustuloksista ja väliraportteja tekeillä olevista tutkimuksista. Tässä sarjassa julkaistuja monisteita on mahdollista ostaa Taloustieto Oy:stä kopiointi- ja toimituskuluja vastaavaan hintaan.

Papers in this series are reports on preliminary research results and on studies in progress. They are sold by Taloustieto Oy for a nominal fee covering copying and postage costs.

d:\ratapalo\DP-julk.sam/11.04.1997